

B. PETRICEÎCU-HASDEŪ.

D I N

ISTORIA LIMBEI ROMÂNE

I. «Ghiocŭ» și «sglăvocŭ». Unŭ dubletŭ greco-latinŭ în limba română.

II. «Doîna». Originea poeziei poporane la Români.

III. «Doîna» restornă pe Roesler.

IV. «Zglobiŭ» cu unŭ răspunsŭ lui Miklosich.

V. «Voinicame» și «mișelame». Istoria unui sufixŭ romaniceŭ despărutŭ din limba română.

VI. «Domname» și «turcame». Sufixulŭ romaniceŭ -AME la Macedo-români.

VII. «Crescetŭ» și «urdică». Etimologia poporană din epoca formațiunii limbei române.

VIII. «Șugubetŭ» și «șugubină». Unŭ restŭ din influința juridică a Slavilorŭ asupra limbei române.

IX. «Ghiogă». O pagină din istoria armaturei române.

X. «Nu e în toate dîtele Pascile». Originea creștinismului la Români.

BUCURESCI

TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMÂNE (LABORATORII ROMÂNI).

No. 26. — STRADA ACADEMIEI. — No. 26.

1883

B. P. HASDEŪ.

DIN ISTORIA LIMBEI ROMÂNE.

B. PETRICEÎCU-HASDEŪ.

D I N

ISTORIA LIMBEI ROMÂNE

I. «Ghiocă» și «sglăvocă». Ună dubletă greco-latină în limba română.

II. «Doina». Originea poeziei poporane la Români.

III. «Doina» restornă pe Roesler.

IV. «Zglobiă» cu ună respnsă lui Miklosich.

V. «Voinicame» și «mişelame». Istoria nunei sufixă romanică despărută din limba română.

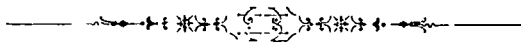
VI. «Domname» și «turcame». Suffixulă romanică -AME la Macedo-români.

VII. «Crescetă» și «nrđică». Etimologia poporană din epoca formațiunii limbei române.

VIII. «Șugubățu» și «șugubină». Ună restă din influința juridică a Slaviloră asupra limbei române.

IX. «Ghiogă». O pagină din istoria armaturei române.

X. «Nu e în tôte dăilele Pascile». Originea creștinismului la Români.

BUCURESCI

TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMÂNE (LABORATORII ROMÂNI).

No. 26. — STRADA ACADEMIEI. — No. 26.

1883

Sprachforschung der ich anhängen und von der ich
ausgehe, hat mich doch nie in der weise befriedigen kön-
nen, dass ich nicht immer gern von den wörtern zu den
sachen gelangt wäre; ich wollte nicht bloss häuser
bauen, sondern auch darin wohnen...

J. Grimm.

ILUSTRILORŨ MEI AMICI ȘI MAGISTRI

G. J. ASCOLI

ȘI

HUGO SCHUCHARDT

B. P. H.

D. Titu Maiorescu, vechiul meu adversar literar, pe care tocmai de aceia îl citez mai de preferință, de oră ce numai de părtinire pentru mine nu poate fi bănuit; d. Titu Maiorescu, într'un studiu publicat în *Convorbiri literare* pe 1882, pag. 407, îmi adresază următorul apel :

«Fie ca d-lu Hasdeu, ajunsă astăzi la înălțimea științei și «vădându luarea a-minte și laudele Europei culte, cu dreptă «cuvântă atrase asupra-și, să-și aducă a-minte că *noblesse* «*oblige* și, părăsindu violențele personale din publicările «de mai nainte și descurcându-se mai curândă din principi «piele generale de lingvistică, să ne dea în sfârșită din comóra cunoscințeloră sale opera cea adevărată însemnată și «adevărată națională, ce dintre toți Românii de astăzi numă «mă d-să ne-o pôte da : *Istoria limbii române*».

De o cam dată, pentru a arăta că amă audă-o, mă grăbescă a răspunde măcară în parte la această măgulitoare dorință. Aprope toate cestiunile esențiale din «Istoria limbii române» se află aci, dar se află așa dicându condensate fie-care în câte ună singură specimenă.

Astăzi mai alesă, cândă d. Cihac, fără ca să mai vorbimă de alți mai mărunței, se sbuciumă nu numai a întări teoria lui

Rösler, dar încă—ceia ce este multă mai gravă—a înfățișa în lumina cea mai falsă toate elementele constitutive ale naționalității române, m'amă creșutul datorită a da cu o și înainte a-
ceste câte-va fragmente «Din istoria limbii române».

Ș'apoi o «Istorie a limbii române» ce alta poate și trebuie ea să cuprindă, decât paralelismul între dezvoltarea la noi și dezvoltarea în Occidentul a latinității d'asupra substraturilor indigene? ce alta, decât stabilirea raporturilor de filiație între dialectul daco-român și dialectul macedo-român, de unde va rezulta dela sine poziția dialectului istriano-roman? ce alta, decât precisarea diferitelor influențe etnice post-latine asupra limbii române, iar mai cu seamă definirea epocii cândă ne-a surprinsă curentul slavici și a naturii acestui curent?

Ei bine, toate aceste probleme sunt deja sgândărite în volumul de față.

20 decembrie 18*2.

I.

**GHIOCŪ (DIOCŪ) și SGLĂVOCŪ (SGLĂVOGŪ, SCLĂVOCŪ,
SGLĂVOCĪU)**

UNŪ DOBLETŪ GRECO-LATINŪ ÎN LIMBA ROMÂNĂ.

Există un fenomen foarte interesant, pe care un Francesu îl întrevăduse de pe la finea secolului al XVII, apoi toți l-au uitat în cursul de aproape două-sute de ani, pînă ce în zilele noastre, limba devenind obiectul unei adevărate științe, el a reapărut la lumină, căpătînd în Linguistică un loc de onoare, mai cu seamă însă în studiul graurilor neolatine.

Iată o indicație bibliografică :

N. Catherinot, Les doublets de la langue française. Bourges, 1683, in-4;

A. Fuchs, Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen. Halle, 1849, in-8, pag. 124—34;

A. Brachet, Dictionnaire des doublets ou doubles formes de la langue française. Paris, 1868—71, in-8:

A. Coelho, Formes divergentes de mots portugais, în «Romania» t. 2 (1873), pag. 281—94;

M. Bréal, Les doublets latins, în «Mémoires de la Société de Linguistique» t. 1 (1869), pag. 162—70;

Carolina Michaëlis, Studien zur romanischen Wortschöpfung. Leipzig, 1876, in-8;

U. Canello, Gli allotropi italiani. în «Archivio glottologico» t. 3 (1879), pag. 285—419.

Chiară din această listă se vede deja, că fenomenul ce ne preocupă a fost botezat pînă acum în diferite moduri : dublete, forme duble, forme diverginți, allotropi; calificați pe lingă cari noi mai putem adăuga dittologie (*Heyse*, *System der Sprachwissenschaft*, p. 210) și polimorfie (*A. Tobler* în *Literar. Centralblatt* 1876 p. 1086). Din toate acestea, termenul «dublet», deși nu e perfect, totuși merită a fi preferit, ca cel mai scurt și cel mai răspândit.

Este un dublet atunci, când un singur cuvînt pătrunde într-o limbă pe două sau mai multe căi, fie-care cale dându-i o altă formă sau un alt sens, mai adesea un alt sens și o altă formă tot-o-dată, sau cel puțin o altă nuanță de semnificație.

Câte-va exemple :

Din latinul <i>captivus</i> la Francesi :	{ <i>captif</i> , <i>chétif</i> ;
» » <i>clamare</i> la Spanioli :	{ <i>clamar</i> , <i>llamar</i> ;
» » <i>christianus</i> la Reto- romani :	{ <i>christiaun</i> , <i>carstiaun</i> ;
» » <i>silvaticus</i> la Italiani :	{ <i>selvaggio</i> , <i>salvaggio</i> ; <i>selvatico</i> , <i>salvatico</i> ;
» » <i>pallidus</i> la Portugesi :	{ <i>pardo</i> , <i>pallido</i> ...

Din latinul *Romanus*, noi am format pe calea poporană pe *Român* sau *Rumân*, iar pe calea literară pe *Roman*; ba încă tot aci aparține numele propriu *Ròman*, luat din calendarul slavo-bizantin, precum și *român* «poveste», căpătăt din Occident și care însemna acolo în evul mediu ce-va scris nu latinesce, adică nu în limba învățaților, ci în graiul vulgar : «en roman».

În scurtă, din *Romanus* s'a născut la noi :

- 1°. *Rumân*, cu schimbarea vocalismului, prin viața organică a limbei;
- 2°. *Ròman*, cu mutarea accentului, prin influința religioasă;
- 3°. *Roman*, prin acțiunea literară internă;

4°. *romană*, prin acțiunea literară externă.

Ună altă exemplu.

Din paleo-slaviculă *вѣста* «aetas» și «stadium», Rușii au moștenit *вѣста* «stadium», iar Românii au împrumutat *vîrstă* «aetas». În secolul trecut, prin succesivele ocupațiuni ruse militare și chiar administrative ale României, părinții noștri au făcut cunoscință cu variantul rusesc al «vîrstei» pe lingă celă căpătăt de mai înainte. Ce a urmat atunci? Ieromonacul Macarie, în *Lexiconul Slavo-român* din 1778, conservat manuscript în Biblioteca Centrală din București, ne dă următorul *doublet*: «*vîrsta* (*вѣста*) cătățimea locului, iară *vîrista* (*вѣста*) statul și crescutul omului.» Cu alte cuvinte, din același paleo-slavic *вѣста* cu două sensuri începuse a se bifurca la Români două forme cu câte un singur sens: *vîrstă* și *vîristă*. În Basarabia, grație dominațiunii rusești perpetuate, o asemenea bifurcare s'a și înrădăcinat în limbă, poporul dicînd *vîrstă* la «etate» și *verstă* la «distanță».

Iată dară ce este *doublet*.

În unele limbi acest fenomen e des, ca în franceza sa în italiana; într-o sîmă e rar, precum este la Români; în toate însă, fie neo-latine sau altele, e foarte instructiv a-l urmări, fiindcă cele două sau mai multe căi prin care se formează «doubletul» desvălesc totă atâtea curenți diverse, din care se stratifică cultura unei națiuni.

Dar să venim în speciă la *doubletul* greco-latin, cărui e consacrată notița de față.

În *Dicționarul* d-lui Cihac, t. 2 pag. 342, ne întîmpină următoarea etimologie, asupra căreia atragem totă atențiunea lectorilor, căci nemic nu caracterisă mai bine, ca lipsă de metodă și chiar ca lipsă de consciință, întreaga operă a d-lui Cihac :

«*Sglăbóg*, (pour *sclăbóc*, *clăbóc*), s., motte de terre, crotte, (Ion. C. 187 : «alții lămuresc vravul cu felezăul de pleavă, baligă, burueni, *sglă-*

«*bogi* și altele); *vsł.* *клубко, клубецо, glomus*; *nsł.* *klōbko, klōpka, klōpko, klupko, cr. serb. klubko, klupko, kluko pelote* etc.»

Așa dară, d. Cihac a dat în «Calendaru pentru bunul gospodar» (Iasi, 1845, p. 187) alu venerabilulu nostru agronomu Ionu Ionescu peste o frașă, în care după «plévă, baligă, *burucni*» figuréază «*sglăbogî*», și pe acești nenorociți *sglăbogî*, alu cărora locu — mai repetăm încă o dată — este după *burueni*, cea ce aru fi trebuitu deja să-l serve ca unu indice, d-sa îl botéză «*motte de terre, crotte*», adică «*grundî*» saū «*bulgărî*», numaî și numaî pentru ca să pótă ajunge astu-felū la paleo-slaviculū *клубко* sau *клубецо*.

Multu va mai rîde d. Ionescu, cându va afla modulū cumū îl înțelege d. Cihac.

Sglăvogă, sglăvocă, sclăvocă, nici o dată *sglăbogă*, este o plantă, iar nici decumū unu «*grundu*» saū «*bulgăru*».

Țicu «nici o dată *sglăbogă*», căci d. Cihac nu s'a mărginitu a falsifica sensulū, dar a falsificatū în același timpū și forma cuvîntulu, atribuindū d-lui Ionescu cea ce în cartea d-lui Ionescu nu se află.

În adevărū, pasagulū citatū sună așa :

«Pe un vînt lin, unî vîntură vravul cu lopata, alîi îl lămuresc pe cel picat din vînt cu felezău de plévă, baligă. *burue ni, sglăvogî* («*грабoгi*)...»

D. Ionescu dară țice «*sglăvogî*», cu *v*, iar d. Cihac îl citeză cu *b* : «*sglăbogî*».

Din *v* în *b* și din «*plantă*» în «*bulgăru*», tóte acestea uniceamente pentru hatirulū paleo-slaviculu *клубецо* !

În «Botanica română» a d-lui G. Baronzi (Limba română, Braila, 1872, p. 144) noi găsimū *sglăvocă*, dar fără vre-o explicațiune. D. Dr. Brîndză însă, prima noastră autoritate în ce se atinge de «limba botanică a țeranulu român», ne lămuresce anume că *sglăvocă* saū *sclăvocă* (Columna lui Traianu, III, p. 74, 229) este unu felū de «*Centaurea*», «*Centauree*», o plantă cunoscută în botanică în peste 200 de varietăți și care

se bucură în graulul nostru de o mulțime de sinonimii, precum : *Pesmă*, *Corobățică*, *Flórea-gráului*, *Smocă*, *Diocă*...

Să ne oprim un moment asupra ultimului sinonim : *diocă*.

În «Flora română» a reposatului Costache Negruzzi ne întimpină forma cea organică a acestui termen în următorul pasagiu (Scrierile, ed. Șocecu, t. I, p. 100) :

«Orchestra era gata Cîntătele și merlele din copaci, grierii și brotăceii din erbă făceau o muzică — originală. Cavaleri și dame nu lipsiau; adunarea era numărösă. Crinul, bujorul *paeonia* și trandafirul invită camelii, fuchsi și azalee, digitarul, clopoșelul *campanula*, macă *papaver* și ghicocul *centaurea*....»

D. Cihac nu cunoște nici pe *ghiocă*, nici pe *diocă*; d-sa aduce însă, între elementele latine ale limbii române (Dict. t. I p. 109), un alt termen botanic, care nu este decât un simplu deminutiv din *ghiocă* sau *diocă*, și anume :

«*Gh'ocel*, *diocel*, *Galanthus nivalis*, *Aster chinensis*, *Leucojum vernum*....»

D. Cihac trage pe acest *ghiocel* sau *diocel* : «d'un type latin *glaucellus*».

Nu cunoștem nici o probă cumă-că un *glaucellus* va fi existat vre-o dată în limba latină; și nu numai atât, dar nu e nici o nevoie de a construi un asemenea «type latin». Al nostru *ghiocel* sau *diocel*, deși datorit sufixului romanic *-ellus*, totuși este o formațiune deminutivală romănescă din *ghiocă* sau *diocă*. Întru cât la noi romanicul *-ellus* se poate acăța la tot felul de tulpine, fie ele slavice, turce, maghiare etc., de ex. *voinic-elă*, *ibric-elă*, *papuc-elă* și altele ne-numerate, nu urmăzează că acățarea lui la o tulpină latină dată neapărat din epoca romană. Pe cât timp avem noi *ghiocă* sau *diocă*, de aci și numai de aci, iar nu din ipoteticul *glaucellus*, derivă *ghiocel* sau *diocel*.

D. Cihac însă este pe deplin corect când dă prioritate formei *ghioc-* asupra lui *dioc-* și când pe acest *ghioc-* din *ghiocel* îl identifică cu latinul *glauc-*.

Latinul *gl-* din *glauc-* trebuia să treacă la Români din Dacia în *ghi-* întocmai ca în *ghindă* din *glandem* = ital. *ghianda* sau în *ghiață* din *glaciem* = ital. *ghiaccia*; iar latinul *-auc-* din *glauc-* a putut la noi să devină *-oc-* întocmai ca în *soc* din romanicul *saucus* pentru *sambucus* = sp. *sauco* = provenț. *sauc*. În fine, pe *ghioc-* din *glauc-* fonetica română l'a modificat în *dioc-*, cu *di-* din *ghi-* întocmai ca în *dibuesc* din *ghibuesc*, cu care se alătură ital. *diaccio* din *ghiaccio*.

Așa dară românul *ghioc* sau *dioc* reprezintă din punct de vedere în punct pe latinul *glaucus* «albastru».

Acésta ne aduce a-minte, că foarte multe varietăți ale «florilor-grâului» sunt în adevăr de culoarea albastră, ceea ce a și făcut ca epitetul de «albăstrime» să figureze în nomenclatura lor la diferite popoare, precum :

Fr. *bluet* sau *bleuet*, cfr. *bleu* «albastru»;
Engl. *blue-bottle*, cfr. *blue* «albastru»;
Ital. *blaveolo*, cfr. *biavo*=*blavo* «albastru»;
Sp. *azulejo*, *flor azul*, cfr. *azul* «albastru»;
Germ. *blaue Kornblume*, cfr. *blau* «albastru»;
Russ. *siniucha*, cfr. *sini* «albastru»;
Polon. *modrak*, *modrzeniec*, cfr. *modry* «albastru»;
Ung. *kék-virág*, cfr. *kék* «albastru» etc.

Chiar românește una din varietățile se cheamă *albăstruță*, cel puțin în Bucovina : «Kornblume, florea graului oder albestrica» (*Alth*, Hauptbericht für Bukovina, Czernowitz, 1862, p. 87).

Dar cuvântul *glaucus* nu este latin de origine, ci împrumutat din grecul *γλαυκός*. Dacă Românii l'ar fi luat d'adreptul dela Greci, precum a luat pe *trandafir*, pe *crin*, pe *garof* și alți câți-va termeni botanici, atunci *gl-* nu s'ar fi mutat în *ghi-*, ci ar fi rămas totu *gl-*, după cum a rămas în *glastră* «pot à fleurs» din neo-gr. *γλάστρα*. Din *γλαυκός* s'ar fi născut dar o formă foarte apropiată de *sclăvoc* sinonim cu *ghioc*.

Eleniștii au constatat că *ο* în *γλαυκός* nu reprezintă pe *u*,

ci pe digamma : γλαυκός (*Brugman* în *Curtius*, Stud. z. griech. Gramm. t. 4, p. 144). Nu este însă necesară de a ne urca pînă acolo pentru a justifica pe -v- din românul *sglăvocă*, de vreme ce pronunța greacă vulgară este *glavkos* sau *glafkos*, iar nu *glaukos*, încâtă elenul γλαυκός nu se putea contrage la noi în *glocă* după cum s'a contrasat în *ghiocă* latinul *glaucus*, în care nu e -af- sau -av-, ci -au-.

Proteticul *s* în *sglăvocă* este curat românesc, ca și în *sgripsoră* din γρῖψ; n'ar fi imposibil totuși ca să-l fi avut deja vre-un dialect elen, căci îl găsim foarte des la Neo-greci : σβῶλος=βῶλος, σγυρός=γυρός, σκόνι=κόνις, σκορδαλός=κορδαλός, σκῦβω=κύπτω, στραγάλια=τρωγάλια etc. (*Foy*, Lautsystem d. griech. Vulgärsprache, Leipzig, 1879, p. 74-5), încâtă ar fi foarte legitim și un γλαυκός din γλαυκός.

Mai greu ar fi a ne da sémă de finalul -ocă în *sglăvocă*, dacă n'ar fi învederată aci acțiunea de analogie a sinonimilor *ghiocă* și *smocă*, pôte și a lui *busuțocă* sau *siminocă*, ajutată prin dificultatea de a se pronunța *sglavcă*.

Deci, precum românul *ghiocă* este din literă în literă latinul *glaucus*, tot așa românul *sglăvocă* corespunde pe deplin grecului γλαυκός.

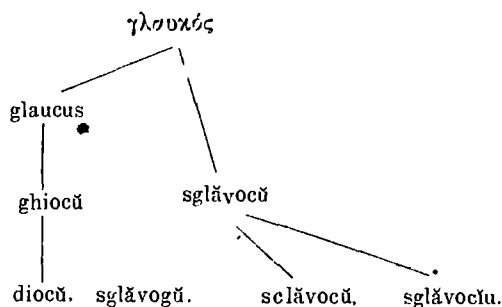
Forma provincială *sclăvogă* lesne se explică prin acomodarea fiziologică, consónele nevibrátore *s*, *v* și *c* din *sglăvocă* prefăcîndu în nevibrátorul *c* pe vibrátorul *g*. Grație acestui proces acomodativ, în *sclăvogă* tóte consónele și consonovocalele sunt nevibrátore, tóte fără excepțiune, pînă și ambigulul *l*, la rostirea căruia córdele vocale pot să vibreze sau să nu vibreze.

Forma provincială *sglăvogă*, pe care ne-o presintă d. Ionescu, se distinge prin scăderea finalei tenue -k la media -g, nu însă ca în *aprigă* = lat. *apricus* sau *vitregă* = lat. *vītricus*, ci mai ales sub influința asimilatrice a lui *g* din prima silabă.

Forma provincială *sglăvocă*, pe care ne-o dă d. Baronzi, ne amintesc pe *melcă* alături cu *melcă*. În ambele cazuri, palatalizarea guturalei finale ni se pare a avea aceiași

causă morfologică, și anume mai deasă întrebuințare a pluralului decât a singularului : «amă mâncată *melci*», «amă culesă *sglăvocă*», astă-felă că forma pluralului a ajunsă a se impune și singularului, ună fenomenă nu tocmai rară în Linguistică și căruia — între cele-lalte — noi dătorim pe românulă singulară *fóia*, fr. *feuille*, span. *hoja*, port. *folha* etc., tóte din latinulă plurală *folia*.

Putemă dară cu o perfectă cerlitudine a stabili următórea genealogiă :

Este óre vre-o asemănare între *diocă* și *sglăvogă*? Și totuși ambele sunt unulă și același *γλαυκός*, pătrunsă la Români pe doă căl în doă epoce diverse.

II.

D O Î N A.

ORIGINEA POESIEI POPORANE LA ROMÂNI.

Ce este *doină* ?

«Doînele — ȃice Alexandri (*Poesii popul.* ed. 2, p. 223) — sunt
«cȃntece de iubire, de jale Ńi de doru, plȃngeru duiuŃe ale inimei
«Romȃnului in tute impregiurȃrile vieuŃei sale.»

Ńi mai expresivu o descrie reposatulu Costache Negruzzi (*Scrieri*,
ed. Socec, t. 2 p. 26) :

«De cȃndu eramu Ńncȃ micu,
«Doina sciũ Ńi doina ȃicu,
«Cȃci Romȃnulu cȃtu trȃesce
«Totu cu doina se mȃndresce.
«Eu cu doina mȃ plȃtescu
«De biru Ńi de boerescu ;
«Boiu mei cȃndu audu doinȃ,
«Arȃ Ńelinȃ Ńi moinu,
«Ńi imi sȃmȃnu celu ogoru
«Cȃntȃndu doinele de doru ;
«Iaru de-audu vre-o fetiuȃ
«Cȃntȃndu doina 'n poeniȃ,
«Alergu fuga de-o gȃsescu
«Ńi de doina Ńi vorbescu ;
«Ea m' ascultȃ bucuruŃȃ,
«Cȃci e mȃndrȃ Ńi frumuŃȃ,
«Ńi'mi ȃice cȃ m'a Ńubi
«Dacȃ doina Ńi-oiu vorbi.
«Vȃ spunu dreptu, ori-ce mi'ȃi face :
«Doina sciũ Ńi doina 'mi place.. !»

«Doiua» nu este melancolica elegiă, dela ἔλεος «plângere». Ea nu poartă haină lungă și nu geme pe morminte ca :

La plaintive élegie en longs habits de deuil..

Scurtă ca și simțimîntul, ea este simțimînt sub ori-ce formă : tristeță și bucurie, amor și ură, entusiasm și desperare, pace și război.

Dar de unde vine cuvîntul *doină*?

Scriitorii noștri au emis pînă acum în această privință o mulțime de păreri deosebite.

După Lexiconul Budan (pag. 163), *doîna* se datoresce Grecilor din forma dorică δῆν sau δαν «Jupiter». Δῆν sau δαν se întrebuintă în adevăr în Beoția și pe insula Creta ca variante din δεος, precum și alături cu ζεος exista variantul ζαν; dar în ce mod părintele Olimpului din Teba lui Cadmus sau dela Cnosul cel cu labirintul lui Dedalus va fi trecut în Dacia, pentru a se metamorfoza aci într'un «cîntec», acesta este o ghicitoare, pe care nici chiar Beoțianul Edip n'ar fi fost în stare s'o deslege.

Și mai ciudată e opiniunea reposatului boier Iordache Mălinescu din Moldova, carele dicea în *Foia pentru minte* dela Brașov (1842, p. 98), că *doîna* derivă sau din «donativum», o sumă de bani ce primeau ostașii romani în dar de la împărați după o biruință, sau din numele «Dunării», sau în fine dela deita «Diana»; o triplă etimologie de trei ori inadmisibilă.

Dicționarul Laurian-Massim aduce pe *doîna* din latinul «doleo», de unde, după un articol publicat în ziarul *Familia* dela Pesta din 1869, ea va fi decurs printr-o formă ipotetică «dolina», ca și *moînă* dintr-o «mollina» dela «mollis». Din nenorocire, nu numai *dolina* și *mollina* nu ne împină nicăieri în vre-un fel de latinitate și nici într'un dialect românesc vechi sau nou, dar e greșit pînă și terminul de comparație, căci *moînă* la Români este un curat slavism, însemnând loc spălăcit, dela rădăcina slavă *my-* «a spăla», de unde masculinul *moînă* și femininul *moîna* «ce-va despalat», litvanesc *maiva* «baltă». Deci, nici *moînă*

din *mollina*, nici *doină* din *dolina*, deși ambele riméză chitan în poezia lui Negruzzi.

Din toate etimologiile însă, cea mai extravagantă este cea propusă de d. Cihac (t. 2 p. 98), care, după ce afirmă că rolul fundamental al «doinei» este de a fi cântată «sur des flutes», conchide apoi că *doină* derivă din serbulă *dvojnita* «flute double» dela slaviculă *dvojnă* «double». Dar atunci, în loc de a alerga la slaviculă *dvoj-* , de ce ôre să nu preferim o derivațiune din românulă *doj* , sub pretextul că rolul fundamental al «doinei» ar fi fost de a fi cântată de *doj* : de un flăcău și de o fătă? Este o glumă, dar o glumă mai potrivită, în orî-ce casă, decît gluma pe care ni-o dă d. Cihac fără a avé aerul de a glumi.

Ca să isprăvim o dată cu acest registru de pãrerî, mai adaug p la bẽtrãnului Cantemir. El credea (*Descript. Mold.* ed. Papiu, p. 141) că *Doină* se va fi chîamat la Daci deul său dîna resboiului, fiind-că acest cuvînt — dîce el — începe totu-d'a-una la Români cãntecele lor de luptă : «praeponitur enim cunctis quae fortiter in bello referunt canticis».

Opiniunea lui Cantemir, orî-cât de arbitrară, are un merit. Ea deșteptă o întrebare foarte serioasă : pãrinții noștri moștenit'au ei puternica lor inspirațiune poetică dela Romani ori dela Daci?

Istoria a constatat de-mult, că nemicul n'a fost mai prozaic ca severa națiune de soldați și jurisconsulți, crescută de sãlbateca lupóică pe țermii Tibrului. «Peu de nations — dîce Michelet — me «semblent s'être trouvées dans des circonstances moins favorables à «la poésie. Des populations hétérogènes, enfermées dans les mêmes «murs, empruntant aux nations voisines leurs usages, leurs arts et «leurs dieux; une société tout artificielle, récente et sans passé; la «guerre continuelle, mais une guerre de cupidité plus que d'enthousiasme; un génie avide et avare. Le Clephte, après le combat, «chante sur le mont solitaire. Le Romain, rentré dans sa ville avec «son butin, chicane le sénat, prête à usure, plaide et dispute. Ses «habitudes sont celles du jurisconsulte, il interroge grammaticalement la lettre de la loi, ou la torture par la dialectique, pour en «tirer son avantage. Rien de moins poétique que tout cela. La poésie

«ne commença pas dans Rome par les patriciens, enfants ou disciples
«de la muette Etrurie, qui dans les fêtes sacrées défendaient le chant
«et ne permettaient que la pantomime. Magistrats et pontifes, les
«pères devaient porter dans leur langage cette concision solennelle
«des oracles, que nous admirerons dans leurs inscriptions. Quant
«aux plébéiens, ils représentent dans la cité le principe d'opposition,
«de lutte, de négation. Ce n'est pas encore là que nous trouverons
«le génie poétique.» (*Hist. romaine*, t. II ch. 6).

Poesia poporană a Romei se pôte judeca destulă de bine după următorul non-sens, reproduș de Flavius Vopiscus și pe care le-gionarii îl cântău lui Aureliană :

«Mille, mille, mille, mille, mille, mille decollavimus.

«Unus homo mille, mille, mille, mille decollavimus.

«Mille, mille, mille, vivat, qui mille, mille occidit.

«Tantum vini habet nemo, quantum fudit sanguinis...

Alte bucăți analoge a se vedé în colecțiunea lui Edelstand du Ménil a poeziilor poporane latine anteriore secolului XII; iar despre cea mai veche fasă vești dise.tațiunea celebrului Corssen (*Origines poësis romanae*, Berl. 1846), unde se constată (pag. 7) că Roma : «adversaria erat incrementis popularis poësis.»

Fost'aă totă atătă de prozaică Daciă? Lasă la o parte pe Orfeu, pe Museu, pe Tamiris, miticii fundatori ai poeziei și muzicii grece, pe cari înșiși Elenii îi recunosceaă a fi fostă toți din marea ginte tracică, de unde erau și Daciă. Mă mărginesc a cita o singură autoritate, dar care se referă directamente la Traciă dela Dunăre. Teopompă, scriindă pe la anulă 350 înainte de Cristă, ne spune că Geții mergă în ambasadă ținendă harpe și sbărnaîndă din ele : Γέτας κιθάρας ἔχοντες καὶ κιθαρίζοντες τὰς ἐπικυρτωμένας ποιοῦνται (Theopomp. Fragm. 244, ed. Didot p. 319).

Dacă vomă pune dară în cumpănă natura prozaică a Romaniloră și geniulă poetică ală Daciloră, va fi legitimă a conchide că admirabilele năstre «doine», negreșită ca genă, nu ca materie, sunt moștenite dela acești din urmă.

Ast-felă Cantemiră avea dreptate de a căuta pe *doine* la Daciă.

Mai întâiu însă, care este forma cea primitivă a acestui cuvintă?

În Transilvania, alături cu *doină*, se aude pînă astăzi *daînă*, după cum atestă d. Barițiu în *Foia pentru minte*, 1842, p. 101. Acesta e foarte important. Limbile ario-europene admit trecerea sunului mai înalt *a* la sunul mai scăzut *o*, nici o dată însă nu se justifică cazul contrariu de urcarea lui *o* la *a*, afară de unele excepțiuni explicabile și câte o dată numai părute, bună oră românești chiar în cuvîntul pe care l'amîntrebuințat acum : „afară”. *Afară* vine din „ad-foras” prin intermediul enfaticului „afoară”, ca și *masă* din «mensa» prin intermediul enfaticului „measă”. În *afară* din «afoară» nu s'a schimbat *o* în *a*, ci s'a supres *o* celî vrîmîtiv, rămînîndu numai *a* din emfasă. Forma cea veche a porbei *doină* este dară acea conservată în Transilvania : *daînă*.

O dată restabilită acestu prototipu, ne împedecăm în *daînă* de diftongul *ai*, asupra căruia cade tonul. În grațurile din familia ario-europeă diftongul *ai* este mai adesea o emfasă sau așa numita gunificațiune din *i*; însă pôte fi și altă ce-va. De'ntăiu, pôte să fie un *i* strămutat de ațuri, ca în metatesa *aibă* în locu de *abiă* din latinul «habeat». Alu doilea, pôte să fie ceia ce gramaticele nōstre numesc un *i* epentetic, ca în *măine* din «mane». Dacă e gunificațiune, cuvîntul se reduce la *dina*; dacă e metatesă, la *dania*; dacă e epentesă, la *dana*. Pe care să alegem? Cum vomu descoperi adevărul? Trebuî să plecăm prin lume, înarmați cu tōtă rigurositatea metodei comparative, cîntîndu pretutindeni pe surorile *daînei*, fără cari dînsa arî rămîné în veci unu misteru.

Vomu începe prin a înlătura ipotesa cea metatetică, de vreme ce „dania”, din care să se pōtă deduce *daînă* prin strămutarea lui *i*, nu se găsește nicăiri. Chiaru de s'arî găsi, «dan-ia» n'arî diferi de «dan-a» prin rădăcină, ci prin sufixu. Ne mai rămînu dară celelalte doue: «dana» și «dina». Ambele oferă multe probabilități; însă numai una din ele resistă pînă 'n fine la tōte operațiunile analizei critice.

Amu spusu că *i* în *daînă* pôte fi o epentesă din «dana». În adevăr, în dialectul celto-irlandesu *dán* este «cîntecul» sau «poemă»; iar la capetulu opusul alu lumii ario-europene, în limba persiană *danah* însemnă, printre mai multe altele, o ariă cîntată de unu coru de

femei: «vox mulierum concentum edentium» (Vullers, *Lex. pers.* t. I p. 914). Ambele forme presupun o temă *dana* «cântec», din care ar fi venit directamente prin epentesă daciculă *daîna*. Celticul *d* și persianul *d* corespundându într'unu mod regulat sanscritului *dh*, această temă ne conduce la rădăcina *dhan* «a suna», de unde «cântec» în sensul de sunet, întocmai ca vechiul francez *sonet*, italianul *sonetto* «cântec» din latinul «sonus». Nemicu nu poate fi mai normal ca această etimologie a *daînei*.

Admițându-se însă ca prototipul forma *dina*, noi găsim în limba zendică *daēnā* (= *daina*), gunitațiune din *dina* dela rădăcina *dī* «a vedea», însemnându «lege», de unde prin o tranzițiune logică posterioară persianul *din* și arménul *den* «religiune». Dela lege până la cântec distanța se pare a fi cam mare, deși în anii trecuți nu știu cine dela Iași într'o bună dimineață s'a apucat a versifica codul nostru civil, eram să dică Codul lui Napoleon. Ceia ce e ridicol în secolul XIX, a fost însă foarte serios în antichitate. Strabone (III. I. § 6) ne spune că Turdetanii în Spania aveau legi în versuri, νόμους ἐμμέτρον, cu mai multe mi de ani anterioare lui Cristu. Chiar aci la noi, în aurifera Oltenia, înainte de stabilirea Dacilor locuiau poporul Agatirsii, care avea de asemenea legi în versuri, după cum ne asigură Aristotele (*Problem.* 28). Este dară legitim de a conchide că zendiculă *daēnā* (= *daina*) însemna întâi «cântec», mai în urmă «lege». Acesta se potrivește și cu derivațiunea sa din rădăcina *dī* «a vedea», căci totu așa elenicul *δαῖδος* și sanscritul *kavi*, ambele cu accepțiune posterioară de «cântăreț», însemnăză propriamente pe «vădătoru». Ce-va mai mult. În texturile zendice citate de Justi (*Handb.* p. 143) *daēnā* nu figurăză nicăiri cu sensul de «cântec»; din fericire însă această semnificațiune, ba încă anume acea de «cântec consacrat prin tradițiune», o constată Haug în alte texturi zendice, dintre cari unul, anume din Vendidad, codul moral al religiunii zoroastrie, îndemnă pe fete de a învăța «daine». Cu această ocaziune, Haug observă (*Zeitschr. d. d. morgenländ. Gesellsch.* t. 9, 1855, d. 692): «Merkwürdigerweise hat sich dieses *daēnā* in «seiner ältern Bedeutung Lied noch in dem Litthauischen *daina*,

«womit gewöhnlich die schönen Volkslieder der Litthauer bezeichnet werden, erhalten».

Pas' acumă de mai alege una din doue! *Daîna* este ea epentesă din *dana*, de unde cello-irlandesul *dán* și persianul *danah*? ori fi-va ea o gunificațiune din *dîpa*, de unde zendiculă *daēnā*, persianul *din* și arménul *den*? Care să fie criteriul de preferință?

Există câte un argument pentru fie-care din ambele ipoteze.

În limba maghiară *danolni* înseamnă a cânta. Dacă Ungurii voră fi împrumutată cuvîntulă dela Romăni, atunci l'au primită sub forma *dana*, și prin urmare *i* în *daînă* ară fi o epentesă posterioară secolului IX. Filologia comparativă probăză însă prin maghiarulă *dal* «cîntecă» că verbulă *danolni* este ună denominativă, a căruă formă corectă e *dalolni*, de unde *danolni* prin dissimilațiune, pentru a înlătura vecinătatea a doi *l* în «*dalolni*» (cfr. Boller în *Sitzungsber. d. wien. Akad. hist. Kl.* 1857, t. 23 p. 409). Între ală nostru *daînă* și maghiarulă *danolni* rezultă dară o asemănare de azardă.

Ipotesa de gunificațiune se susține printr'ună argumentă multă mai solidă. La Litvani cînteculă poporană, după cumă amă vedut-o deja mai susă din cele șise de Haug, se chiamă *daina*, de unde *dainoti* — a cînta cîntece poporane, *dainotojis* — cîntăreț, *daininkas* — poet, etc. Ori-cătă de tare ară pretinde d. Cihac (t. 2 p. 98) că «ces mots ne paraissent pas identiques», identitatea de formă și de semnificațiune între românulă *daînă* și litvanulă *daina*, ca și aceea între litvanulă *daina* și zendiculă *daēnā*, e perfectă. În limba litvană însă nu există de locă epenteticulă *i*, astfelă că prototipulă *dana* pentru *daina* ară fi acolo o imposibilitate, afară numai cândă Litvani voră fi împrumutată cuvîntulă gata dela Romăni. Acestă împrumută s'ară justifica prin următorele doue împrejurări : 1. vorba *daina* nu se află în limbile slavice, cu cari Litvani sînt în cea mai strînsă înscuire ; 2. Romăni și Litvani cată să fi trăită o dată în vecinătate, deși în relațiuni ostile unii cu alții, de vreme ce limba noastră exprimă pînă astăzi ideia de inimiă și de păgăni prin «litfă rea», «litfă păgăniă», «litfă spurcată» etc., după cumă o șie și d. Cihac (t. 2, p. 173). Dacă însă *i* în *daina* nu e epentesă, ci gunificațiune, atunci motivele de a admite împrumutulă

devinut slabe. Dacă și Litvanii puteau să fi conservat vorba, fie-care pe o cale independentă, din zestrea comună ario-europeă, cu atât mai multă că numirile poporane de cântec nu pră se ieau dela străini : ori-câtă de îndelungată a fostă vecinătatea noastră cu Slavii, noi n'amă primită dela dinșii nici un termen de această natură.

Vedeți dară, că argumentele pentru și contra între *dana* și *dina* rămân pînă aci aprăpe de forță egală, deși cumpăna începe deja a se pleca în favoarea lui *dina*.

Filologii n'au cunoscută vorba română *daină*. Ei s'au mărginită, prin urmare, a cerceta originea *dainei* litvane. Johannes Schmidt (ap. Fick, *Vergl. Wörterb.* ed. 2. p. 96) bănuiesce formațiunea ei din le-ticulă *di-t* «a danța». Schleicher (*Litauische Gramm.* p. 120) ȳice că ea pôte să derive din litvanulă *deja* «plângere», *dejouti* «a se plînge». Ambele aceste păreri, nesușținute prin nimic, izolăză cu totul pe *daina* de restulă limbilor ario-europee. Pictet (*Origines*, t. 2 p. 487) o intrudește cu celto-irlandesulă *dán* și cu persianulă *danah*, dară nu explică pe *i* din «daina», ceia-ce răpescce aceste etimologie ori-ce valoare. Albert Weber, ună indianistă de prima ordine, combate pe Pictet, identificăndă pe *daina* cu zendiculă *daēnā*. Elă mai adaugă (Kuhn, *Beiträge*, t. 4 p. 278) ună faptă fôrte ponderosă. Deși în sanscrita clasică lipsescce corespondintele regulată ală zendiculă *daēnā*, se află totuși în dialectulă mai vechiă din imnele vedice, unde figurăză sub forma *dhainā*. Fick (loc. cit.) se pronunță și elă pentru identitatea litvanulă *daina* cu zendiculă *daēnā*, admităndă ca prototipă comună forma *dainā*. Etă dară că ărași nu mai scii cui să dai preferință ! gușificațiunii săă epentesei ?

Dosarulă trebuie revăduț. Amă comisă, pôte, vr'o scăpare din vedere. Este adevărată că *i* în *măine* din «mane» e epentetică ; dară acestă *i* să fie ăre comparabilă cu *i* din *daină* ? În *măine*, *căine*, *păine* etc. *i* se intercalăză înainte de *n*, acestă *n* fiindă însă urmată de o vocală môle, nu de ună *a* săă *ă* ca în «daină». Apoi *i* se intercalăză acolo după ună *ă* săă *ă*, nu după ună *a* clară. Ore se află în limba română ună singură exemplu de *i* epentetică precesă de ună *a* clară și succesi de ună *na* săă *nă* ? Nu se află. Din contra, una singură din aceste două clausule ajunge pentru a împedeca na-

scerea epenteticului *i*. Ast-fel în *mână* din «manus» vocala ce precede e obscură, dar epentesa totuși nu intervine din cauza finalului *ă*, pe când la plural ea își face loc în *mâinile*, fiind-că după *n* urmăzează de astă dată o vocală môle. Chiar de 'nainte nasalei labiale *m* în *faimă* din latinul «fama» *i* nu este epentetic, ci metatetic, furișându-se prin analogie din *defaimă* în loc de *defamiă* din «diffamia». Așa dară *i* în *daină* nu pôte fi epentesă. Gunificațiunea a căștigat procesul.

Acum să formulăm sentința. Radicala *dhi* înseamnă în limba sanscrită «a cugeta»; în zendica *dî* și în perso-achemenidica *dhi* «a vedea»; persianul *didan*. Forma participială este *dhîna* sau *dîna* «cugetat, vădit». De aci femininul cu gunificațiune *dhaină*, *daenă*, *daina* «ce-va cugetat sau vădit», ȧa înțelesul de «cântec» deja în acea epocă pre-istorică, în care familia ario-europeă nu se trunchiasă încă în diverse ramure. Gintea tracică, adecă fracțiunea sa dacică, căci cuvintul nu se găsește la Albanes, conservă această antică semnificațiune, transmitend'o apoi Românilor. Pe de altă parte, o conservă și Litvanii. Gintea persică, din contra, modifică sensul primitiv al cuvintului, schimbându pe «cântec» în «lege», după cum și latinesce *carmen* «cântec» a căpătat cu timpul înțelesul de formulă judiciară : «cruciatu carmina» sau «rogationis carmen», pe când exemple contrare de trecerea logică dela «lege» spre «cântec» nu ne întâmpină nicăiri. Dacă și Litvanii au fost dară, dintre toate nămurile congenere, singurii cari au păstrat intactă în fond și în formă pe *daina*, una din moștenirile cele mai frumoșe ale primordialei limbi ario-europee, care ne arăta pe străbunii noștri comuni, cu mult înainte de cele mai vechi inscripțiuni monumentale, numind poezia «cugetare» și «vișiune», după cum numeau pe Dumnezeu «luminos».

Dar rezultatul studiului de față, constatând originea nelativă a «doinei» române, presintă un alt interes mai imediat, mai special, mărginit în sfera familiei romanice.

Dacă poezia poporană la noi, și anume acea lirică, nu este de proveniență latină, atunci ea nu pôte fi de proveniență latină nici la frații noștri din Occident, de oră ce Romanii au fost o națiune de

o potrivă prozaică pretutindenî. Acolo însă substratul etnică antelatină n'a fostă tracică, ca la Dunăre, ci a fostă parte iberică, parte nedeterminată încă, dar mai cu sémă celtică. În Galia și 'n-tr'o regiune întinsă din Spania și Italia, Latini s'a impusă Celților întocmai după cumă în Carpați ei s'a suprapusă Daciloră. Decă poesia poporană lirică în Francia aprópe peste totă, acea spaniolă și italiană mai-mai pe jumătate, negreșită nu ca limbă, ci ca inspirațiune, ca genă și ca spirită, trebuă să fie de provenință celtică. Cercetări serioase în acestă sensă s'a începută deja de câtă-va timpă, dintre cari vomă indica aci remarcabilulă studiū ală lui Nigra: «La poesia popolare italiana» (*Romania*, t. 5, 1876, p. 417-52), unde dovedesce că muza lirică a poporului din Italia nordică este de o natură eminate celtică. A se vedé de asemenea articolulă lui Bartsch: «Ein keltisches Versmass im Provenzalischen und Französischen» (*Zeitschr. f. roman. Philologie*, t. 2, 1878, p. 195—219).

Așa dară, la toți Neo-latini doina e autoctonă: la Apusă — celtică, la Resărită — dacică...

III.

D O Î N A

RESTÓRNA PE RÖSLER.

În studiul despre «Doină», publicat mai sus (pag. 11-12), am lăsat cu desăvîrșire la o parte pe reposatul Rösler. Ținta noastră fundamentală era de a demonstra paralelismul în originea ante-romană a poeziei poporane neo-latine: la apus prin Celți, la răsărit prin Traci. Ne-am ferit dară de a atinge măcar în trecutul o altă cestiune totu atît de importantă, dar cu totul diferită: neîntrerupta continuitate a elementului românesc între Carpați și Dunăre. În adevăr, acolo ne interesa, în țesătură generală, sorginea muzei lirice la Români, iar nici decum migrațiunile curate politice, cis- și trans-danubiane, ale străbunilor noștri în cursul de un mileniu și jumătate.

Din fericire, cuvîntul doină, după ce a revărsat o ^{re}adă asupra începuturilor poetice ale națiunii române, poate să mai concurgă acuma, într'un chip neașteptat, la deslegarea celorlalte probleme.

După Rösler, coloniile romane, aduși de Traian în cucerita Dacia, nu voru să aibă timp să se fusioneze cu indigenii, căci Aurelian, după mai puțin de doi secole, i-a strămutat peste Dunăre, de unde o parte din posteritatea lor se va fi întors în Carpați târziu, foarte târziu, abia în secolul XII sau chiar XIII. Mai pe scurt, noi suntem o ruptură medievală din actualii Macedo-români.

În opozițiune cu această teorie, cu m'amă încercat să a dovedî în *Istoria critică a Românilor*, cumcă regiunea destulă de întinsă «dela Severin pînă 'n Hațeg, dela munții Temeșiani pînă 'n Olt» (t. 1, ed. 2, p. 306), adevă întreaga Oltenia cu fâșiele învecinate din Banat și din Transilvania, n'a încetat nicî o dată, dar nicî o dată, de a fi românească. Același rezultat l'amă dobândit apoi în studiul meu : «Țina Filma» (Bucur. 1877).

Pentru a decide într'ună modă definitivă între ambele direcțiuni, trebuia ună textă pozitivă, pe care l'a și descoperit de curîndă profesorul Vasilievski în biblioteca Sinodală dela Moscva. Este ună «Στρατηγικόν», scrisă în a doua jumătate a secolului XI de către ună mare boeră bizantină Kekaumenos, amestecată personalmente în toate afacerile de atunci ale Bulgariei. Între celelalte pasaje din acestă manuscris, iată anume acela, care ni se pare a fi categoric contra lui Rösler și aprăpe în același măsură favorabilă teoriei mele :

Παραγγέλλω δὲ ὑμῖν καὶ τοῖς ἐξ ὑμῶν τοῦτο· ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Βλάρχων γένος ἄπιστόν τε παντελῶς [ἐστὶ] καὶ διεστραμμένον, μήτε εἰς Θεὸν ἔχον πίστιν ὀρθήν μήτε εἰς βασιλέα μήτε εἰς συγγενή, ἢ φίλον, ἀλλὰ ἀγνοιοῦμενον πάντας καταπραγματεύεσθαι ψεύδεται δὲ πολλὰ καὶ κλέπτει πάντο· ὁμνύμενον καθ' ἐκάστην ὅρκους φρικώδεστάτους πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ φίλους καὶ ἀδελφεοὺς ῥαδίως· ποιοῦντες ἀδελφοποιήσεις καὶ συντεκνίας καὶ συγγόμενοι διὰ τούτων ἀπατᾶν τοὺς ἀπλοустέρους· οὐδέποτε δὲ ἐφύλαξεν πίστιν πρὸς τινα, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων. Πολεμήθέντες παρὰ τοῦ βασιλέως Τραιανοῦ καὶ παντελῶς ἐκτριβέντες ἐχώσαν, καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δεκεβάλου ἀποσφαγέντος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ δόρατος ἀναρτηθέντος ἐν μέσῃ τῇ πό-

Să sciți dela mine, voi și nepoții voștri, că ală Vlachiloră nămă e necredincioasă la culme și stricată, nicî lui Dumnezeu ținîndă credință drăptă, nicî împăratului, nicî rudei sau amicului, ci silindu-se a-î amăgi pe toți. Marî mincinoși și tâlhari vestiți, ei sunt pururea gata a jura prieteniloră cele mai grozave jurăminte, și a le călca apoi cu ușurință, făcîndă înșă de cruce și cumetrii, meșteri de a înșela prin ele pe cei proști. Nicî o dată n'au fostă ei cuiva cu credință, nicî chiară vechiloră împărați ai Romaniloră. Împăratulă Traiană îi atacase, i-a strivită de totă și i-a robită, ucidîndă pe împăratulă loră Decebală, ală căruia capă a fostă înșăptă într'o sulă în mijloculă orașului Roma. Ei sunt așa numiți

λει 'Ρωμαίων. Οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσσοι; ἔκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἐνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκοῦσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες ὅπερ κρίνοντο ἀγάπην καὶ δοῦλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων ἐληίζοντο τὰς χώρας τῶν 'Ρωμαίων. Ὁθεν ἀγανακτήσαντες κατ' αὐτῶν, ὡς εἴρηται, διέφθειραν αὐτούς. Οἱ καὶ ἐξελθόντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῃ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ἔκρησαν τὴν Ἑλλάδα...

(Vasilievski, *Совѣтъ и разказъ византийскаго боярина XI вѣка*, Petersb., 1881, p. 106—2, 169.)

În acestă pasagiă cată să distingemă trei elemente diverse :

1°. Caracteristica Românului din punctulă de vedere ală înamiciloră sel trans-danubiană, cărora le venăa fôrte la socotă, negreșită, de a dice că străbuniă noștri îă învingeăă tălhăresce, iar nu voînicesce; ce-va analogă cu chipulă cumă ne-ăă zugrăvită totă-d'a-una și ne maiă zugrăvescă Ungură, ba nu tocmaiă deparfe și de opiniunea medievală a Bulgariloră despre «Română — pisică» (cfr. Iasdeă, *Cuventă den bătrăni*, t. 2 p. 185).

2°. Confuse reminiscințe literare : pare-se din Constantină Porfirogenetă despre riulă Sava în legătură cu Dunărea (*De administr. imp.* XLII); din Dione Cassiă despre tăierea capuluiă lui Decebală (ed. Gros, IX, 419); apoi nu maiă scimă de unde despre Bessi, probabilmente din Strabone, unde acestă poporă tracică din Balcană figurăză ca «tălhară peste tălhară» : Βέσσοι «δὲ οἷπερ τὸ πλεόν τοῦ ὅρου νεμόνται τοῦ Αἴμου, καὶ ὁ πὸ τῶν ληστοῶν λησταὶ προσαγορεύονται... (Strab. VII. 5 § 12), cela ce va fi îndemnată pe Kekaumenos de a-ă înrudi cu Română, caracterizaă de cătră dînsulă în acelașă modă : «φεβόδεται δὲ πολλὰ καὶ κλέπτει πάνυ».

Dacă și Bessi. De 'ntăiă locuiseră în vecinătatea Dunăriă și a fluviuluă Savi, numită astăzi Sava, unde acumă locuescă Serbiă, în locuri tară și grele de străbătuă, pe cari rădemându-se, fățăriăă iubire și supunere cătră vechiă împăraă, pe cândă din întăririle loră năvăliăă și pustiiăă provinciile Romaniloră, încătă aceșăă, perqëndă răbdarea. precumă amă spus'ă, î-ăă strivitiă. Atunciă fugindă de acolo, ei s'ăă respânditiă în totă Epirulă și Macedonia, cei maiă mulă s'ăă aședatiă în Elada...

30. Tradițiunea despre venirea Macedo-românilor din regiunea serbescă a Dunării.

Numai acestă din urmă elementă oferă o adevărată însemnătate. Este învederată că Bulgarii, cu cari Kekaumenos era amic, și Români, în mijloculă căroră elă trăia în Tesalia, i-au povestit că : «légănulă Vlăchiloră, de unde ei s'au respăndită apoi în Epiră, în Macedonia, în Elada, a fostă la Dunăre, fiindă goniți de acolo prin năvălirea Serbiloră.» Acestă este fondulă tradițiunii. Restulă, unde însuși împăratulă Traiană ni se represintă ca strivindă și alungândă pe Români și cele-lalte, aparține cu deplinătate lecturiloră celoră nerumegate ale lui Kekaumenos în Dione Cassiă și pe ațuri. În acea tradițiune nu este nemică despre Aureliană. E vorba de ună șiră de migrațiună cu multă posteriore, prăspete încă pe atunci în memoriă, tôte dela nordă spre sudă, dela Dunăre pînă 'n fundulă Greciei, nici cumă în linia diametralmente opusă, pe care și-o închipuia Rösler. Și să se observe bine că acei Români veniau din Serbia, adevă anume din direcțiunea Banatului și a Olteniei. Serbi năvălindă dela crivăț, trebuiau să împingă spre mēdă-și pe oricâți Români aū găsită în calea loră; dar oricâți n'au fostă în drumulă invasiunii, care nu s'a atinsă de Oltenia și de latura orientală a Banatului, aceia toți aū remasă neclintiti pe locă : «dela Severină pînă'n Ilațegă, dela munții Temeșiane pînă'n Oltă». Aceștiia însă, străini lupteloră din Bulgaria, nu interesa pe Kekaumenos, după cumă nu'lă interesa nici Ungurii sau Nemții.

Iată în ce modă descoperirea profesorului Vasilievski aruncă lumină asupra așa numitei probleme rösleriane. Și totuși noi persistămă a crede, că studiulă metodică ală limbei române, în tôte fazele ei și după tôte dialectele, limpedesce și nu va înceta de a limpeși acēstă cestiune mai bine decâtă orice textă curată istorică, fie chiară atâtă de prețiosă ca celă de mai susă din Kekaumenos.

În opera sa capitală «Romänische Studien», apărută la 1871, Rösler nu vorbesce nicăiri despre *doină*. În orice

casă, pe atunci el n'ar fi fost dispus de a atribui acestei vorbe o origine dacică, de vreme ce într'unu pasagiu de acolo (pag. 127) abia admite, ca un dubios «póte», amestecul colonilor romani cu «óre-care» sânge dacic: «die «vielleicht mit einigem dacischen Blute vermischten «römischen Provincialen». Cel mult, moștenitor al ideilor lui Sulzer, el ar fi repetat după acesta, că la Români *doi-na* pentru cântecele lumesci corespunde lui *te-ri-rem* pentru cânturi religioase, și că Slovaci, de câte ori fredonază fără text, o fac «mit dem fast gleichlautenden Worte», pe când Nemții în asemenea ocazii preferă pe *ti-di-ri-tall-tam* (Sulzer, *Gesch. d. transalpin. Daciens*, t. 2, p. 322-3); o minunată combinație, pe care păcat că n'a cunoscut-o d. Cihac. Ei bine, departe de a re'mproșpăta pe *te-ri-rem* al magistrului său Sulzer, Rösler apare, peste doi ani după dezvoltarea cea laborioasă și mult meșteșugită a sistemului său, cu un articol intitulat «Ce-va despre limba tracică» (*Einiges über das Thrakische* în *Zeitschr. f. die österreich. Gymnasien*, 1873, p. 106), în care iată ce ține :

«Wenn das walach. *doină* Lied alt ist, so könnte es leicht «aus dem Dakischen, oder dem Getisch-Thrakischen (Moesiens) stammen, denn von den Nachbarsprachen des Römischen kennt es keine und das entfernte Litauisch (*dàinà* «Volkslied) stand niemals mit ihm in Berührung...»

Adecă :

«Dacă vorba română *doină* «cântec» e veche, atunci ea «póte lesne să derive din limba dacică sau geto-tracică din «Mesia, fiind-ca din graturile învecinate n'o cunoște nici unul, iar depărtații Litvani cu *dàinà* «cântec poporan» «n'au stat nici o dată în contact cu Românii...»

Sunt curioase cele două reserve, pe care le stabilește aici Rösler :

1° «dacă vorba română *doină* e veche...»

2° «din limba dacică sau geto-tracică din Mesia...»

Câtă pentru prima rezervă, vechimea cuvîntului *doină* la Români e mai pe susă de orî-ce îndoelă. Elă resună de secolă pretulindenă pe totă întînderca Daciei lui Traiană, și mai alesă în creerîi Carpaților, ast-felă că popa Sava Bărcianu îlă și traduce fôrte bine prin «cîntecă de munte»: «*doina*, ein Gebirgslied» (*Roman.-deutsches Wörterb.* p. 72). Resultă dară, chîlară după Rösler, că noi amă luată pe *doina* dela Daci. Fiîndă însă că acêsta l'ară fi pusă în contradicțiune cu cele spuse allă dată despre pré-putînulă amestecă ală coloniloră romană cu Daci, elă se grăbesce a adăoga: «saă din limba geto-tracică din Mesia».

Ramura nordică a Traciloră pare a fi diferită prin limbă de ramura sudică aprôpe totă așa precumă diferă cele doue ramure ale familiei lingvistice leto-slavice. Litvaniă aă pe *daina* «cîntecă poporană»; Slavii n'o aă de locă. In același modă e posibilă ca să fi avută Daci pe a noastră *doină*, fără s'o aibă în același timpă frații loră de peste Dunăre. La Albanesi, uniculă restă directă din ramura tracică sudică, nu există nici o urmă de *doină* în nici unulă din sub-dialectele celoră doue mari dialecte albanese. Albanesce «cîntecă» se chiamă *kângă* saă *kančkă*, adăogându-se cătră celă «de amoră» epitetulă *dagurie*, cătră celă «voinicescă» *haidutărie*. Pe de allă parte Bulgariă, la prima venire a căroră în Mesia se mai găsiă încă acolo pînă în secolulă VII unele remășițe de Traci, după cumă a demonstrat'o însuși Rösler într'ună studiū specială (*Ueber den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der unteren Donau*, Wien, 1873, p. 42), n'aă moștenită dela acestea nemică măcară înrudită cu *doină*. Bulgăresce «cîntecă» se dice cu termenulă generală pan-slavică *přasnja* saă *přasenj*. Prin urmare, pînă la probă contrară, se înlătură și a doua rezervă a lui Rösler: «din limba geto-tracică din Mesia».

Urméză dară că Româniă din Carpați aă pe *doina* anume dela Daci. Cumă remâne însă atuncă cu teoria despre eșirca cea pré-timpuriă peste Dunăre și re'ntôrcerca cea pré-târdiă

de acolo a străbunilor noștri? În aparință, cestiunea e foarte simplă. Românii — arău fi putut răspunde Rösler — au luat cu sine la plecare pe *doîna*, au colindat cu *doîna* în curs de vr'o mie de ani pe unde mai trăesc pînă astăzi Macedo-românii, și apoi deslipindu-se de aceștia, cu cari forma înaintea un singur corp în interval de aproape zece secole, s'au întors în Dacia lui Traian ducându iarăși cu sine pe *doîna*. În realitate însă cestiunea e departe de a fi atât de simplă. Dacă în curs de o mie de ani noi am fost una cu Macedo-românii în Balcani și la Rodop, cum dară Macedo-românii nu cunosc și ei pe *doîna*? Faptul pozitiv este că ei n'o cunosc, întocmai după cum n'o cunosc Albanesii și n'o cunosc Bulgarii. Peste Dunăre, afară numai d'ora lungul ei pe la colonie moderne daco-române, *doîna* nu se află nicăieri.

Să aplicăm acum acest fenomen către ambele ipoteze în luptă: de'ntăiu, către ipotesa ne'nteruptei continuități a Românilor în Carpați, și anume în Banat și'n Oltenia, precum am susținut-o eu și precum o confirmă textul lui Kekaumenos; apoi către ipotesa cea opusă a lui Rösler.

Dacă Românii n'au deșertat nici o dată Dacia, ci numai din timp în timp, în tot cursul vécui de mijloc, revărsau peste Dunăre stoluri, din cari descind în mare parte actualii Macedo-români și actualii Istro-români, atunci e foarte natural ca *doîna*, deși se conservă în cuibul său, unde nemi n'o sdruncină, totuși să se fi pierdut la acele depărtate colonie, puse în alte condiții teritoriale, culturale și etnice.

Dacă, din contra, totalitatea elementului românesc a părăsit Dacia sub Aurelian pe la 270, rămânând de aci în Balcani și la Rodop pînă pe la 1200, după cum susține Rösler, adică cel puțin vr'o nouă secole, la expirarea că- rora abia o parte s'au întors la Dunăre, atunci este învederat că în curs de acei nouă secole toți Românii aveau pe *doîna*, de vreme ce unii din ei au putut s'o readucă în Dacia, și deci pînă pe la 1200 o cunoscău și actualii Macedo-români,

fără ca să mai vorbim de cei din Istria. Ce minune dară că de o dată, mănținându-se în aceleași condițiuni teritoriale, culturale și etnice, tocmai Macedo-românii o perdă cu desăvârșire după anul 1200, pe cândă noi ăștia o strecurămă intactă prin atâtea și atâtea schimbări de pozițiune geografică, de dezvoltare socială, de contacte cu diferite popóre străine ? E peste putință !

Prin cuvântul *doină*, însuși Rösler își restórnă întreaga teorie.

IV.

«Z G L O B I Ů»

CU UNŮ RESPUNSŮ LUŮ MIKLOSICH

În Glosariul repositărilor Lauriană și Maximă, la pagina 534, cuvântul *sglobiă* se explică prin «nestimpărată, nebunată, petulante, resfătată», și se mai adaugă că : «nu sună a românește», dar fără a se propune vre-o etimologie.

În Lexiconul Budană dela 1825, la pag. 641-2, *sglobiă* se traduce prin :

«1°. întrecută, rău, schlimm, muthwillig;

«2°. brudă, prostă, einfältig» ;

însă iarăși fără nici o derivație.

În Dictionarul româno-francez al lui Costinescu, la pag. 513, se aduc *sglobiă*, *sglobire*, *sglobelă*, *a se sglobi*, explicându-se prin «nebunată, sburdănică, jocuri, a se juca», și adăugându-se că : «se dice de copil.»

Cea mai bogată exegheză a cuvântului, totă fără etimologie, ne înțipină în Dictionarul d-lui Raoul de Pontbriant la pag. 675 : «*sglobiă*, espiègle, folâtre, mièvre, sémillant, pétulant, mutin, badin, «éveillé, joyeux à l'excès» ; apoi : «*sglobenă*, espièglerie, malice, «joie folle, extravagance» ; de aci : «*a se sglobi*, être espiègle, folâtre etc.» ; în fine derivatele : «*sglobicărunc*» și «*sglobire*».

Scrierea cu *z* o găsim în vechea gramatică a lui Molnar dela 1788, la pag. 54 : «*zglobis*, *fglobiă*, der Unbesonnene», unde se aduce între exemplele cu *-iă*, alături cu : «*zefis*».

În Arone Pumnulă, pe care 'lă vomă cita mai josă, în locă de finalul *-iă* vedemă *-ivă*: «sglobivă», «sglobivă».

Ori-care ară fi originea cuvintului, romanică saă neromanică, elă este la noi nu numai fôrte populară, dar încă de o energiă aprôpe onomatopoetică. Ară fi culmea de reă gustă de a'lă înlocui prin vre-ună romanismă al-de «petulante», de exemplu în următorulă portretă ală unei *Oltence* din «Domnulă Tudoră» ală lui Boliacă :

«Glasu 'i ună timbru ce înfôră,
«Ună ôrgană dulce ca de viôră,
«Ș'o frunte naltă de cheruvimă.
«D'eră tăcută și gânditôre,
«Părea ună ângeră în meditare;
«D'eră sglobie și vorbitôre,
«Eră speranța cării zîmbimă ..»

Pentru a stabili acumă sorgintea lui *sglobiă*, să constatămă mai întâi de tôte că :

1°. Scrierea cea corectă e *zglobiă*. ca în Molnar, în Radu Timpea și 'n gura poporului;

2°. Finalulă *-iă*, ca în *betiă*, *târăiă*, *timpuriă* etc , provine aci din *-ivă*, conservată de Pumnulă;

3°. Sensulă fundamentală, indicată mai alesă în *Lexiconulă Budană*, este «reutăciosă».

Vomă avă dară pe *zglobivă* «reutăciosă», care derivă d'a-dreptulă din paleo-slaviculă *zlobivă* (злѡбѡвѣ) «reutăciosă» dela *zloba* (злѡба) «malițiă».

Este curiosă că acéstă etimologiă, atâtă de ușôră și atâtă de învederată, n'au nemerit'ô nici Miklosich, care omite pe *zglobiă* între slavismele limbei române; nici d. Cihac, care face ună adevărată saltă mortală ideologică pentru a trage pe *zglobiă* din neo-slaviculă *sglola*, *sglob* «articulation, joint, jointure» (*Dict. d'étym. daco-rom.* II. 342); nici d. Wilhelm Schmidt, într'ună studiă de totă necunoscută despre elementele slavice la Români, publicată unguresce în *Az Erdélyi Muzcum-egylet évkönvei*, 1867, p. 26, unde derivă pe *zglobiă* din slaviculă *glupă* (глупъ) «prostă».

D. Cihac traduce cuvintulă prin: «relăché, turbulent, effréné,

fringant, folâtre, gaillard», și citează trei exemple de întrebuintarea lui, doue din *Lepturariul* lui Pumnul: «gură sglobivă» și «fără de ispravă sglobivă», celă de ală treilea din Anton Pann: «zglobiă la fire». D-sa scie, prin urmare, că *sglobiă* este *sglobivă* și totuși nu i-a venit în minte de a se gândi la paleo-slavicul *zlobivŭ* «reutăcios».

Ce-va mai mult. Într'ună altă locă ală operei sale, la pag. 141, d. Cihac ne spune că în «Pravila Vasilie Vodă 32» se află cuvintul *zlob* «malfaiteur, voleur», anume în pasagiulă : «oamenii cei domnești încă de se vor prileji să fie *zlobi* și vor face asupreale», și pe acestă *zlob* d-sa îl crede — minunea minnilor — a fi foarte înrudită tocmai cu *hotă*; iar despre *zglobiă* nici o vorbă. Să observăm în parentesă, că reproducerea pasagiului din «Pravila Vasilie Vodă 32» de către d. Cihac e greșită. D-sa s'a luat după edițiunea cea foarte viciasă dela Botoșani din 1875, unde furnică erori peste erori. Să vedem, dacă totă așa este *editio princeps*. În acea «Pravilă», tipărită în Iași la 1646, se află pe fôia 38 verso pasagiulă în cestiune, sunândă așa : ѡАМЕНІИ ЧЕИ ДОМНЕЦЬ ꙖКЖ ДЕ СЪ ВОР ПРИЛЕЖИ СЪ «ФІЕ ЗЛОБИВИШИ ВОР ФАЧЕ ЪСНРКЛЕ, ШИ ВОР ꙖПРЕСРѦ СЪРАЧІИ ФЪРЪ «ДЕ ЧІІРА ДОМНІЕН...» Cine a citit *zlobi* în locă de *zlobivă*, n'a băgat în seamă că d'asupra lui *i* este ună *v*, și ară fi putută să citească totă astă-felă *vo* în locă de *vor* saă *doniei* în locă de *domniei*, căci și acolo *r* și *m* sunt scriși d'asupra. Să mai adăogăm, că în acestă pasagiă, în care se vorbește de funcționari domnesci, *zlobivă* nu însemnează «malfaiteur, voleur», ci numai : «de manvaise foi».

Afară de Pravila lui Vasile-vodă, cuvintul *zlobivă* se întrebuintează nu o dată în vechile tipăriture române.

Iată patru exemple numai din «Parimiile» mitropolitului Dosofteu dela 1683 : 1°. «ca ună mielă nezlobivă (ка си' мѣлъ незлобнѣ)», f. 40 retro și 45 verso ; 2°. «cu fete de prunci nezlobivi (къ фаце де прѣнѣ незлобнѣ)», f. 77 verso ; 3°. «ca să-i cunoștemă blândete că milosă a lui și să-i iscodimă nezlobivă lui (сѣи искодимъ незлобнѣа лѣи)», f. 12.

Aină mai pută aduce altele din «Ievățătura» mitropolitului Var-

lamă dela 1643, bună oră f. 273 retro : «câtă zlobă are omul» (кѣтъ злѡбѣ арѣ омыѡ); din «Divanul lui Cantemir», f. 186 verso : «îndemnările și 'ntrarmăturile a zlobivelor poște (а злѡбнѣльщѣ пофѣтѣ), etc.

Cela ce ne interesează însă mai cu deosebire în cazul de față, punându capăt discuțiunii, este că deja în secolul XVI paleoslavicul *zlobivŭ* a căpătat la Români pe epenteticul *g*, devenind *zglobivŭ*. Iată pasagiul cel decisiv din Omiliarul lui Coresi dela 1580, quat. XXV f. 5 verso : «nezglobivul dumnezeu ce va slobozi noi de toată năpastă (незглобнѣльщѣ доумнезѣе чѣ ва слобози нѡи де тоатѣ нѣпастѣ)...»

Românul pare a simți atâta dificultate de a pronunța *zlobiŭ* fără *g*, încât d. George Sionŭ, în noua edițiune academică a «Divanului» lui Cantemirŭ, la pag. 236, a citit «zglobivelor» acolo unde în original nu există nicăiri vre-unui *g*. Totu «zglobivŭ», ba încă și cu cirilica злѡбнѣль, în locu de «zlobivŭ», злѡбнѣль, a pus d-sa în Glosarul la acea edițiune, pag. 24. O greșelă așa dîcîndu instinctivă, nevoluntară, din cauza unei urechi pré-românesce, ca în Coresi de altă dată ! Păcatu numai că d. Sionŭ traduce pe acela *zglobivŭ* prin «fôrte plăcutŭ», pe cându în Cantemirŭ elu însemnează «neastîmpăratŭ» și chiaru «desfrînatŭ». O asemenea erore nu se mai scusă nici măcaru prin fonetica românească.

În etimologia românului *zglobiŭ* «nebunatécŭ» din slavicul *zlobivŭ* «reutăciosŭ» sunt instructive sub raportul curat lingvistic :

1°. Trecerea grupului inițial *zl-* în *zgl-* este de același natură cu romanicul generalu *Sclavus* din *Slavus*, fr. *esclave*, ital. *schiauo*, provenț. *esclau*, de unde și la noi *Schiaŭ* muțat din *Sclau*.

2°. Muțarea lui *scl-* în *Schiaŭ* față cu nemuțarea lui *zgl-* în *zglobiŭ* dovedesce că pe *Sclavus* Românii l'au primit din afară gata, adecă cu guturala deja intercalată, pe cându în *zglobiŭ* intercalarea guturalei se datoresce lorŭ înșile, fiindu posterioară primirii lui *zlobivŭ* ;

3°. Trecerea sensului de *zlobivŭ* «reŭ» în *zglobiŭ* «nebunatécŭ» se pôte alătura cu trecerea analogă a sensului în însuși «nebunatécŭ» din «nebunŭ» = «non-bonus».

Orî-cumû arû fi, așa cumû îlû avemû astă-đi, ca modificare de formă și ca nuanță de sens, cuvîntul *sglobiû* e românesc și curat românesc.

RESPUNSÛ LUI MIKLOSICH.

În ultima sa lucrare despre «Fonetica dialectelor române» (Beitrag zur Lautlehre der rumunischen Dialekte, Consonantismus. II. Wien 1882), profesorul Miklosich consacră notiței mele despre *sglobiû* doue pagine 62-3, pe cari le reproducem aci textualmente :

«Hier mag auch *sglobiû* schlimm, muthwillig, einfältig erwähnt werden. Es ist von Herrn R. P. Hasdeu in der Columna lui Traian 1882. 245 ausführlich behandelt und mit slav. *zlobiv* zusammengestellt worden, eine Ansicht, die auch dann als zweifellos anzusehen wäre, wenn dem *sglobiû* nicht *sglobivû* zur Seite stünde. *g* wird als ein Einschub wie *k* in *škiau* aus slavus erklärt, woraus auch it. schiavo, prov. esclau wird. Diess ist jedoch eine Deutung, die durch die zahlreichen mit *sl* anlautenden rumun. Wörter *slab*, *slave*, *slad*, *slejésk* neben *slojésk*, *slobód*, *slóre*, *s'og*, *sloj*, *slon*, *slúge*, *slut*, *slenine* einigermassen zweifelhaft wird. Diese Wörter machen es wahrscheinlich, dass die Rumunen das fremde slavus in der Form slavus aufgenommen haben. Wer diess annimmt, wird sich der Ansicht zuneigen, dass auch *zlobivû* in der Form *sglobiv* in das rumunische Eingang gefunden hat. Die Gruppe *sl* ist fremd 1. dem griech. daher *ἐσθ-λός* aus *ἐσλός* (Curtius, Grundzüge 379), daher *σθλοβεινοί*, *aslov*. *slovène*, *σθλοβεινικός*, *slovêniskû*, *ῥασισθλάβος* *rasislavû* usw. Vita S. Clementis 2. 3. 6 : an die Stelle von *θ* trat in späterer Zeit *κ* : *σκληβηνοί* bei Procopius ; 2. dem lat. : *Slaveni* bei Jornandes ; *selavi*, *selavinia*, *selavina*, *selavinica lingua*, *litterae selaviniscae* (*slovêniskû*) usw. aus dem neunten Jahrhundert ; 3. dem nhd., das ein *sl* im Anlaut ebenso wenig kennt wie ein *sm*, *sn*, *sw*. Indessen wird auch derjenige, der da meint, das rumun. habe dem Zuge der romanischen Sprachen folgend, in slavus zwischen *s* und *l* den *k*-Laut eingeschaltet, angesichts der vielen aus dem slavischen stammenden mit *sl* anlautenden Wörter sich schwer entschliessen diesen Einschub auch bei *sglobiû* anzunehmen. Unter diesen Umständen denkt man unwillkürlich an das altpolnische *sglobliwy iniquus*, *sglobicz se malignari*, *sgloba iniquitas* neben *zlostny iniquus* W. Nehring, Iter florianense 116. *sgloba* Sophienbibel ; *sgloba* Linde. Nach Archiv 4. 258. ist in *sgloba* *aslov*. *zûloba*, *g* eingeschaltet. Demnach wäre *sglobiû* ein altpoln. **sglobiwy*, *sglobliwy*. Dieser Annahme scheint jedoch die Sprachgeschichte

«im Wege zu stehen : denn wenn es wahr ist, dass Völker auf einer gewissen Culturstufe fremde Wörter nur im mündlichen Verkehr sich aneignen, «so ist die Aufnahme eines poln. *zglobiwy in den volksthümlichen Sprachschatz der Rumunen aus dem Grunde nicht wahrscheinlich, weil diese mit «Polen nicht in unmittelbarem Verkehre standen : ein slavisches Wort, das «wie *sglobiŭ* in allen Theilen des rumunischen Sprachgebietes einheimisch «ist, kann nur aus dem bulgarischen oder dem kleinrussischen stammen : «unter dem ersteren ist nicht nur die heutige Sprache zu verstehen, sondern «auch jene ältere Variante derselben, der wie dem dakoslovenischen ж und «а nasale Vocale bezeichneten. Diese Erwägungen bestimmen mich den Mit- «forschern eine andere Erklärung vorzulegen, der wenigstens die angeführten «Bedenken nicht entgegenstehen. Bekanntlich bieten einige Wörter im aslov., «bulg., serb. und kluss. dz für z, während das poln. in bestimmten Fällen «nur dz zulässt : aslov. dzvêzda, dzvêrĭ, dzlo neben zvêzda, zvêrĭ, zlo ; bulg. «dzvêzdă, dzvănée neben zvêzdă, zvănéc ; serb. dzora neben zora ; kluss. dze- «lennyj neben zelenyj ; poln. dźwięk für ein aslov. zvêkŭ ; nodze für aslov. nozê ; «auch dz besteht neben z. Ich habe über diese Erscheinung gehandelt in «Vergl. Grammatik I, 251. und die Ansicht ausgesprochen, dass aus g zu- «nächst dz und dž entsteht, woraus durch Abfall des d die Laute z und ž «hervorgehen : noga, aslov. nodzê, nozê, bulg. nodze, noze, poln. nodze, čech. «stržiha, slovak. striga, stridžisko, das čech. strížisko lauten würde. Zu den «Wörtern mit dz neben z gehört auch zlo : aslov. dzlo, zlo, bulg. зло. Bu- «garski zbornik. Priopćio St. Novaković. Starine VI 33. 50. 57. злое 59. «зле 33. злила, злота 49 : daraus ergibt sich ein bulg. dzlobiv, woraus, «und hier beginnt das missliche der Hypothese, durch Metathese dzlobiv, das, «was wieder keinem Bedenken unterliegt, zglobiv wurde. Vergl. jedoch *žgiab* «aus žlêbŭ.»

Imi pare bine că ilustrul slavistă recunoște acum că românul *zglobiŭ* se trage «fără îndoială» (zfeifellos) din slavicul *zlobivŭ*, ceea ce 'i scăpase cu totul din vedere pe când scria «Elementele slave în limba română»; imi pare reu însă, în același timp, că rezultatul observațiilor d-sale se întemeiază pur și simplu pe acea impregiurare că n' a înțeles ū notița mea, dar ū n' a înțeles 'o de loc ū; și iată cum :

1° Eu am spus că : «mutarea lui *sl-* în *Schlaŭ* față cu «nemutarea lui *zgl-* în *zglobiŭ* dovedesce că pe *Sclavus* Românii l'au «primită din afară gata, adică cu guturala deja intercalată» ; iar ū d. Miklosich a înțeles ū pe dos ū că eu aș fi atribuită Românilor ū

intercalarea lui *k* în *Sclavus* din *Slavus*, și pornesc apoi a demonstra că acelui *k* existase mai de'nainte, tocmai cea ce am spus și eu.

2° D. Miklosich afirmă că Românii nu puteau să adauge pe *g* în *zglubiū* din *zlobivū*, de oră ce n'aū adausū pe *k* în *slabū*, *slavū*, *sladū*, *sleescū*, *slobodū*, *slovā*, *slogū*, *sloiū*, *slonū*, *slugā*, *slutū*, *slāninā*; darū afirmāndū acēsta, d-sa ultā că :

a) În tōte aceste cuvīnte ca *slabū-slavū-slugā* etc. este *sl*, nu *zl* ca în *zlobivū*, încātū cele doue-spre-deci exemple nu aū nici o valōre, intru cātū se cere măcarū unū singurū specimenū cu *zl*, cāci grupurile *zgl* și *skl* nu sunt identice, ci numai analoge ;

b) Chīarū în grupulū slaviciū *sl*, contra afirmațiunii celei categorice a d-lui Miklosich, Românii din Transilvania intercalēzā une-ori pe *k*, ast-felū că lingā Turda, bună orā, poporulū dīce *sclabū* și *sclāninā* în locū de *slabū* și *slāninā*; dar asemenea *sclabū* saū *sclāninā* nu se mōiā nici o datā în *schīabū* saū *schīaninā*, după cumū s'a mutatū *Schīaiū* din *Sclavus*, cāci în casulū din urmă *scl* ne-a venitū nouē gata din afarā, pe cāndū în casulū de'ntāiū elū s'a formatū deja pe tārīnulū romānescū ;

c) În fine, d. Miklosich n'a băgatū în sēmā vechile texturi, citate în notița mea, din carī resultā că în secolii XVI și XVII Românii mai întrebuintāū încă de preferință, aprōpe exclusivamente, forma cea curatū slaviciū *zlobivū*, fără *g*, cea ce vēdesce că sub acēstā formā anume, iar nu sub acea de *zglubivū*, cuvintulū a trecutū dela Slavi la Romāni, intercalarea lui *g* fiindū darā posteriōrā.

3°. După ce a afirmatū o datā, fără nici o umbrā de argumentū, cumū-cā Românii vorū fi primiti dela Slavi pe *zglubiū* cu epenteticulū *g*, d. Miklosich se apucā a explica pe acestū *g* prin acea că Bulgarii pronunțăū *dzlobivū* în locū de *zlobivū*, de unde prin metatesā se putea nasce *zdllobivū*, iarū de aci—trecēndū dela Bulgarii la Romāni — alū nostru *zglubiū*; din nenorocire însă :

a) Forma metateticā *zdllobivū*, pe care însuși d. Miklosich o numesce «dubiōsā» (das missliche der Hypothese), nu se arētā nicāiri să fi existatū vre-o-datā la Bulgarii ;

b) Ce-va mai multū, d. Miklosich nu ne dā vre-unū singurū e-

xemplu, pentru a proba măcară posibilitatea teoretică a unei meta-tese ca *zdllovivŭ* din *dzlovivŭ* în dialectul bulgară ;

c) Ce-va și mai mult, chiară forma bulgară *dzlovivŭ* e foarte problematică, de vreme ce Bulgarii de astăzi pronunță *zlo*, nu *dzlo*, iar în manuscriptul bulgară din secolul trecut, citat de d. Miklosich, se scrie de o potrivă *zao* și *zao*, ba chiară mai adesea *zao*, ast-felă că *z* și *g* nu exprimă acolo nici o particularitate fonetică.

Ce mai rămâne dară în picioare din toate observațiunile d-lui Miklosich ? Rămâne numai și numai vechea formă polonă *zgloba* în loc de *zloba*, întocmai ca romănesce *zglobivŭ* din *zlovivŭ*. Dar însuși d. Miklosich recunoscândă că Românii n'au putută căpăta acea formă dela Poloni, urmăze dară că la noi epentesa lui *g* trebuie considerată ca ce-va curată indigenă, independentă de același fenomen polonez, și încă — mai repetăm o dată — ca ce-va care începe a se arăta într'ună modă sporadică abia în secolul XVI, deși iute se înrădăci néză și se respăndesce.

Dacă d. Miklosich ară fi înțelesă notița mea, elă și-ară fi scutită ostenela celoră două pagine atâtă de ingrate, mulțumindu-se cu faptulă intrensecă, constatată de mine contra d-lui Cihac și a d-lui Schmidt, cum-că românulă *zglobivŭ* derivă anume din paleo-slaviculă *zlovivŭ*, nemică mai multă și nemică mai puțină.

V

VOÎNICAME ȘI MIȘELAME.

**ISTORIA UNUI SUFIXŪ ROMANICŪ DESPĂRUTŪ
DIN LIMBA ROMÂNĂ.**

Incepemă prin a reproduce următoreă observațiune a nemuritorului Diez (*Gramm.* ed. 3 t. 2 p. 322) :

«Italianii, Spaniolii și Portugesii întrebuițeză sufixulă -amen cu ună sensă colectivă lă străină limbei latine».

Așa lătinesce în *aeramen*, *certamen*, *tentamen*, *ligamen*, *velamen*, *vexamen* etc. nu se implică de locă ideia de mulțime, pe cândă italianesce *velame* «multe vëluri», *bestiame* «multe vite», *contadiname* «mulți țëranii», *gentame* «multă glătă», *legname* «multe lemne», *ossame* «multe ôse», *saettame* «multe săgeți», săă spaniolesce *bestiame* «multe vite», *botamen* «multe buți», *cochambre* (= *cochamina*) «mulți porci», *osambre* (= *ossamina*) «multe ôse» și așa mai încolo, sunt nesce expresiuni eminamente colectivale.

Sufixulă latină propriamente ăisă nu este -amen, ci numai -men, identică cu latinulă -mon, cu greculă -μων, -μεν, -μιν etc., cu sanscritulă -man. Inițialulă a- în -amen este totă atâtă de extra-sufixală ca și i- în *reg-i-men* săă u în *ac-u-men*, în cară tôte sufixă e numai -men, întocmai ca în *ger-men*, *ag-men*, *cul-men*, *ver-men* etc. În fondă dară, așa numitele sufixuri romanice -amen, -imen, -umen, pe cară Diez le pune în deosebi, se reducă la singurulă sufixă latină -men. Cu atâtă și mai interesantă ară fi de a urmări modalitatea născerii sensului colectivă în Occidente pentru -amen, fără ca să-lă aibă acolo și -imen, dacă nu și -umen, despre cară vomă vorbi mai la vale.

Singurulă cuvântă latină cu -amen, în care se cuprinde ideia de mulțime, ba încă numai această ideă, este *examen* «roii de

albine», «glótă de ómenî», «grămadă de animale», «mare că-
time de lucruri» : *examen juvenum, examen muscarum, examen*
piscium, examen locustarum, examen infantium, examen malo-
rum etc. Puțină ne interesează aci, dacă *examen* este sau nu o
contractiune din *exagmen*, adică *ex-ag-men*, unde -a- aparține
cu totul rădăcinei, iar nu elementului formativ. Poporul
romană cunoștea numai forma *examen*, ca și când finalul
ar fi -amen precum este în *velamen* sau în *ligamen*, unde
rădăcina fiind *vel-* și *lig-*, restul -amen constituie element
formativ. Tote grafiurile neo-latine din Occidente au moște-
nit pe acest *examen* : ital. *sciame*, span. *enjambre*, portug.
enxame, catalan. *exam* sau *axam*, provenç. *aysam* sau *issam*,
franc. *essain* etc. N'ar fi peste puțină, prin urmare, ca a-
castă vorbă, deși singură, dar foarte răspândită pentru a ex-
prime tot felul de mulțimi, să fi concurs la poporele
romanice a însuși sufixului -amen sensul colectivă, pe
care el nu-l avusese în latina propriu zisă. Eu unul nu
găsesc o altă cale mai nemerită pentru a-mi explica un a-
semenea fenomen, afară numai dora acea împregurare că
substantiv cu sufixul -amen se întrebuintează în latina vul-
gară mai cu seamă la plural, cea-ce i va fi dat cu timpul
un sens general de pluralitate : *generamina, lintea-*
mina, odoramina, pinguamina, sputamina, vitulamina etc. (cf.
Rönsch, *Itala und Vulgata*, Marburg, 1875, p. 26—27).

Oricum însă, fenomenul există, și o dată existând,
întrebarea cea importantă este de a se ști, dacă el e nu-
mai occidental, după cum părea a crede Diez, ori dacă
e comun tuturor Neo-latinilor.

În Omiliarul lui Coresi dela 1580 noi găsim de două ori
voinicame cu înțeles de «mulți voșnici». Un pasagiu, la
quatern. XIII f. 1 verso, sună : «ce-au fost la codrul Eleo-
«nului, acolo amu încreștile țării și voinicame (воиникамъ)
«arhanghelilor unii nuori cu arepile vânturi aducé.....» Alt
pasagiu, la quatern. XXII f. 1. v. : «acastă oaste a lu Dum-
«nezeu chemă-se a cerului voinicame (воиникамъ)....» În

ambele pasage, cuvîntulî însemnăză şi nu pôte să însemneze decătî «oştire», «exercitus».

Voînicame este în modulî celî mai necontestabilî unî derivatî dela *voînicî* prin acelî sufixî colectivâlî *-amen*, pe care Diez îlî afla numai în Italia şi'n Spania. Dar *voînicî* e din punctî în punctî slaviculî воиникъ, «miles, στρατιώτης» (Mikl. *Lex.* p. 71). Cumî darî i s'arî fi pututî adăuga sufixulî exclusivamente romanicî *-amen*, dacî acestî elementî formativî nu exista pe atuncî la Românî în mai multe vorbe de proveninţă latină, ast-felî că străbunîlî noştri erau deprinşî a-lî întrebunţa şi aveau consciinţă de semnificaţiunea lui cea colectivâlă ? Unî sufixî fiindî sufixî tocmai prin acela că nu posedă o vieţă independinte, latinulî *-amen* nu putea trăi în limba română singurî-singurelî, pînă la introducerea cea târîdîă a slavismilorî ; cu alte cuvinte, elî trebuia să fi fostî acăţatî pînă atuncî la vr'o câte-va vorbe întregî, ba încî la mai multe, remase Românîlorî din moştenirea latină.

Vechile nîstre texturî, întru câtî sunt cunoscute pînă acumî, ne-au conservatî în acéstî privinţă unî specimenî sîrte preţiosî. În Omiliarulî de pe la 1570, probabilmente celî de'nţaiî tipăritî în limba română, pe care noi îlî cunoşcemî numai după extractele publicate de d. Cipariû (*Analecte* p. 16—29), ne întîmpină de trei orî vorba *mişelame* cu sensî de «sărăcime»; şi anume : «Mergî oamenii la besérecă, cumî acolo «popa să spue cuvîntulî lu Dumnezeu sfînta evanghelie în «limba pe caré grăescî oamenii, să putemî înţelége noi m i-«ş e l a m é (миселамъ); ce folosu e lor déca popa grăeşte în «limbâ striinâ Rumânîlor, sârbéşte, de nu înţelegî, saû pre «altâ limbâ ce nu vor înţelége ascultătorii ? cumî zice Pavelî «apostolî cătrâ Corinténi 155 zice : aşa şi voi cândî cu limbi «grăiţi, d'unde nu daţi uîn cuvîntî adeveratî, cumî poate în-«ţelége omu ce e grăitî ? fi-va amu de veţi grâi în vântî ? «deîn care învăţăturâ să învéşe m i ş e l a m é (μισηλαμα) în «ce chipî trebuéşte a cinsti pre Dumnezeu, şi cine e Dumne-«zeu, şi noi creştinîi slugile lui în ce chipî putemî face şi vie

«după voé și lăsată lui, și în ce putem sfinți numele lui; aici «trebuiește cumă popa să fie știutoriu cărților, așa va puté în-
«văța pre mișelame (МИШЕЛАМЕ)...»

Românul *mișel* fiind latinul *misellus*, vechiul nostru *mișelame* corespunde pe deplin unui italian *misellame* «mulți mișei». Sufixul *-amen* are aci, ca și'n *voinicame*, acel sens colectiv al de o natură romanică specifică, pe care în deșert îl vom căuta la Latini în *miseramen* și'n alte formațiuni analoge.

Însă printr'o singură vorbă ca *mișelame*, fie ea cât de desă în circulațiune, dar în care ideia de «mulțime» nu este cea esențială, sufixul *-amen* n'ar fi căpătat nică o dată în limba română o misiune colectivă atât de pronunțată, încât poporul să-l adauge chiar la slavicul *voinic* în *voinicame*. Este învederat dară că Românii, pînă pe la jumătatea secolului XVI, cată să fi avut un număr însemnat de cuvinte cu *-ame*, de ex. : *osame* «multe ose», *vitame* «multe vite», *țerăname* «mulți țeranî», *porcame* «mulți porci» etc., întocmai precum le au Italianii sau Spaniolii.

Acest interesant sufix, cumă ore a ajuns el să dispară cu desăvîrșire din limba română ?

Noi am spus deja mai sus, că'n latina finalul *-amen* este același sufix ca și finalul *-imen*. În grațurile romanice din Occidente, sufixul *-ime* din *-imen* e foarte rar. Numai la Români îl vedem multiplicându-se, și anume în două direcțiuni diferite : 1° ca sufix abstract, care se acață la adjectiv, de ex. *mărime*, *asprime*, *lungime*, *cățime*, *treime*, *sutime* etc.; și 2° ca sufix colectiv, care se anină la substantiv, precum : *boierime*, *tinerime*, *ostășime*, *țerătime*, *popime* și altele nenumărate. În această din urmă funcțiune, românul *-ime* coincide din punct în punct cu romanicul *-ame*, astăfel că, bună-ora, cea ce figură în vechile noastre texturi ca *voinicame* și *mișelame* se dice astăzi *voinicime* și *mișelime*.

Întocmai ca latinul *-imen* la Români, se deduplică în Occidente latinul *-umen*, mai ales la Italiani, la Spanioli și la

Portugezî, asociându-se pe de o parte în sensu abstractu cu adjectivî, precum *asprume* (=rom. *asprime*), *agrumes* (=rom. *acrim*), *grassume* (=rom. *grăsim*), *verdume* (=rom. *verde*), portug. *negrume* (=rom. *negrim*) etc., pe de altă parte unindu-se cu substantivî pentru a le da o nuanță colectivă, de ex. *bottume* «multe buturi», *lagume* «multu noroiu», *salvaggiune* «multu vînatu», span. *cardume* «mulți pesci», portug. *ovelhum* «multe oi» etc.

Numai *-amen* este unu sufixu colectivălu comunu tuturor Neo-latiniloru, de oră ce 'lă găsimu atât în Occidente, precum și 'n vechile texturi române. Colectivalulu *-umen* fiindu exclusivu occidentalu, iar colectivălu *-imen* exclusivu românescu, rezultă că aceste accepțiuni ale lorū nu sunt romanice generale, ci s'au desfășuratū deja mai târziu, dincolo pentru *-umen*, de'ncôce pentru *-imen*, printr'o usurpațiune a sufixelorū abstracte *-umen* și *-imen* asupra terenulu propriu alu sufixulu adevăratu colectivălu *-amen*. La Românî, usurpațiunea a reușitū pe deplinu, astufelū că *-imen* a înecatū pe *-amen*; în Occidente, ea s'a opritū la o jumătate de cale, așa că alături cu *-umen* ne mai întimpină și *-amen*, une-orî chiarū în același cuvîntu, de ex. italianesce în *saettume* «multe săgeți» alături cu *saettame* «multe săgeți». Usurpațiunea a fostu provocată și înlesnită, parte prin identitatea primitivă latină a celorū trei sufixurū *-amen*, *-imen* și *-umen*, parte prin acea împregiurare că unu adjectivū capetă o nuanță colectivă din dată ce se substantivizează, de pildă *negrime* sau *verdime* = ital. *verdume* sau portug. *negrume* implică deja «multu negru» sau «multu verde», *grăsim* = ital. *grassume* «multu grasu», și așa mai încolo.

De ce însă la Românî victoria lui *-imen* asupra lui *-amen* a fostu completă, pe cându în Occidente *-amen* și *-umen* se mai luptă încă pînă astăzi? Această diferență între rezultatele concurenței dintr'o parte și din cea-laltă trebuî să aibă o cauză românescă specifică, pe care noi vomu căuta a o limpedi prin dou ipoteze.

În cuvîntul *omenime* este învederat că sufixul nu s'a adausă la singularul *omă*, de unde amă avé *omime*, ci la pluralul *ómenî*. Totu pluralul dară cată să fie și'n *boerime*, *tinertime* etc. În *voinicame* și *mişelame*, din contra, tulpina este singularul *voinică* și *mişelă*. Dacă ne vomă aduce acumă aminte de spaniolul *leñame* «multe lemne» alături cu spaniolul *osambre* «multe óse», vomă constata că celă de'ntăi s'a formatu din singularul *ligname* = *lignamen*, pe cându celă alu doilea nu derivă din singularul *ossame* = *ossamen*, de unde aru fi *osame*, ci din pluralul *ossamina* redusă la *ossamne*, căci numai din *ossamne*, nici o dată din *ossame*, se póte nasce, după fonetica spaniolă, unu *osambre*. De ce óre atunci să nu admitemă că la Români sufixul *-amen* se adăoga de o potrivă la plurală și la singulară? Adăogându-se la singulară, avemă *voinicame* = *voinic-ame*; adăogându-se la plurală, amă avé *voinicame* = *voinici-ame*, iar de aci prin asimilațiune *voinicime*. Diferința între fenomenul spaniolă și acelă română este, că într'unul se trage din plurală însuși sufixul, pe cându în celă-laltă plurală este numai tulpina; în ambele casurî însă ajungemă în ultima analiză la o bifurcațiune analógă a unuia și aceluiași sufixă.

În acestu modă s'ară stabili în cestiunea ce ne preocupă trei període :

1°. O períodă cându Români, alături cu sufixul abstractă *-ime* pentru adjectivă, posedaă sufixul colectivă *-ame*, susceptibilă de a se adăoga substantiviloră la singulară și la plurală;

2°. O períodă cându sufixul *-ame* celă adausă la plurală, adecă *-i-ame*, începe a se confunda cu sufixul *-ime*, conservându-se totuși intactă în unire cu singularul, adică precesă de o consónă;

3°. O períodă cându sufixul *-ime*, asigurându-și ună rolă colectivă prin completa sa fusiune cu *-i-ame*, înlătură cu încetulă de pe scenă sufixul colectivă *-ame*.

Maî concretă :

1⁰. Perioada cu *mişelame* şi *mişeliame* lângă *mărime*;

2⁰. Perioada cu *mişelame* şi *mişelime* lângă *mărime*;

3⁰. Perioada cu *mişelime* lângă *mărime*.

Scimă bine că acăţarea sufixului *-ame* către pluralul român în *-i* s'ar putea s'gdui prin contestarea pluralităţii lui *-i* în *omenime*, de unde pleacă întreaga noastră ipotesă. În adevăr, Românii par a fi posedat alături cu *omă* = lat. *homo* = ital. *uomo* un singular *omene* = *hominem*, a cărui urmă se mai regăseşte la Macedo-românii în *omnu* şi *ommu* alături cu *omu* (Miklos., *Rumun. Unters.* II, p. 74) şi care ar corespunde spaniolului *hombre* = *homne* şi francesului *homme* = *homne*. Pe de altă parte, finalul *-mbre* la Spaniolii în *osambre* etc., pe care noi persistăm a -lă trage din pluralul latin *-mina*, mai ales când alăturăm pe spaniolul *lumbre* cu românul *lumină*, ambele din pluralul *lūmina*, deşi forma română e cu scăderea accentului pe a doua silabă ca în *străină* în loc de *străină* din *extrāneus*, — finalul *-mbre* e considerat de Schuchardt şi mai cu seamă de Ascoli ca un derivat din ablativul singular *-mine* (*Archivio glottologico*, t. 2, p. 429—33).

Iată de ce vom mai propune o altă ipotesă, în care precedem de la cuvinte cu finalul *e*, ca *oste*, *pasere*, *câine*, de unde prin sufixul *-ame* vom avea *ostame* sau *păseriame*, cu tonicul *-ia-* expus a trece în *-i-* prin influinţa cuvintelor înzestrate cu sufixul adjectival abstract *-ime* ca *multime* etc., întocmai precum tonicul *-ia-* din latinul *christianus* s'a redus la *-i-* în românul *creştin* prin influinţa cuvintelor ca *vecin* şi altele. În acest chip Românii căpăta câte-va vorbe în care, ca în *ostime* sau în *păserime*, finalul *-ime* reprezintă în realitate o contracţiune din *-iame*, dar în aparenţă prin *-i-* coincide în acelaşi timp cu desinţa plurală *ost-i* sau *păser-i*. O asemenea coincidenţă era de ajuns ca poporul să începă a preferi pe *-ime* în loc de *-ame* pentru a exprime ideea de colectivitate, adică de pluralitate. Lupta între *-ame* şi *-ime* s'a încins, şi *-ime* a biruit graţie asemănării sale parţiale cu pluralul *-i*. În scurt, voi-

nicime pentru *voinicame* sau *mișelime* pentru *mișelame* s'arū datori unui felū de etimologiā poporanā, înlesnitā prin contracțiunea preliminarā a unorū cuvinte ca *oștiame* sau *pășeriame* în *oștiime* și *pășerime*.

Acēstā a doua ipotesā nu presintā nici una din dificultățile celei de 'ntāiū; și totuși, preferindū din parte-ne pe cealaltā, noi le dāmū pe ambele numai ca ipotese, fiindu-ne de ajunsū faptulū pozitivū, dar pozitivū de totū, cumcā la noi sufixulū *-ime* a înlocuitū pe *-ame*, după cumū în Occidente se încercā a-lū înlocui sufixulū *-ume*.

Prin urmare, vechilū romanicū colectivālū *-ame* n'a peritū la Românī, ci s'a pitulatū numai în colectivālulū *-ime*, pe care trebuī să'lū deosebimū de abstractulū *-ime*. În *mār-ime* e sufixulū latinū *-imen*; în *mișel-ime* însă e sufixulū romanicū *-amen*, trecutū foneticesce în *-imen*, dar măi păstrāndū funcțiunea lui *-amen*.

Fără cele doue exemple de *voinicame* și cele trei exemple de *mișelame*, noi amū fi siliți a crede lui Diez că sufixulū colectivālū *-amen* este o proprietate exclusivā a latinătății occidentale, pe cândū în faptū elū aparține întregii romanități; și nici o dată n'amū fi în stare de a ne da sēmā, pentru ce unulū și același finalū abstractivēzā în *mārime* pe adjectivulū *mare*, iarū în *boierime* colectivēzā pe substantivulū *boierū*....

VI.

DOMNAME și TURCAME.

SUFIXULŢ ROMANICŢ -*AME* LA MACEDO-ROMÂNŢ.

În studiul de mai sus, noi am atins originea sufixului colectiv -*ame* în limbile romanice occidentale și am arătat vicisitudinile lui în dialectul daco-român, unde el s'a confundat pe deplin cu sufixul -*ime*, astăfel că abia îl mai găsim în cele două cuvinte *mișelame* și *voinicame* în texturi din secolul XVI.

N'am vorbit nimic despre dialectul macedo-român, căci acolo, într'cât îl cunoșcem după materialul lexicografic adunat de Kavalliotis și de Daniil, nu ni s'a oferit nici o urmă de colectivul -*ame*, pe care nu l'am găsit nici în gramatica macedo-română a lui Bojadschi.

În acest moment apare însă la lumină partea a doua din *Mostre de dialectul macedo-român* (Bucur. 1882, pag. 160 în-8), unde d. «Vangeliu Petrescu (Crușovean)» ne dă specimene nu numai de basme, dar încă și de «poesii populare». Aci, într'o elegie la pag. 48 figură următorul final :

luă și iac delă orfanie,
se duse Pîrlep la o duvîane
și se așîrnă la croiere,
tea și 'lă cósă cuparane,
tea și 'lă vindă ti Bairame,
pe la Turci și la d o m n a m e
tea și plătéscă la orfanie;

ceia ce se traduce :

luă postavă de om sărac,
se duse 'n Pîrlep la prăvălie

și se puse la croire,
ca să 'lă facă ghebă,
ca să 'lă vină la Bairame,
pe la Turci și la d o m n i,
ca să plătescă la sărăciă...

Iată dară d o m n a m e, foarte lămurită, cu sensulă colecti-
vală de d o m n i.

În aceiași colecțiune, la pag. 120—21, găsimă ună pasa-
giū din balada noastră despre «meșterulă Manole» :

Ca să 'mă rădicați
Aici să 'mă durați
Mănăstire naltă
Cumă n'a mai festă altă,
Că v'oiū da averi,
V'oiū face b o i e r i...

tradusă macedonesce în următorulă modă :

Tea să 'nă anățați
Aóte să 'nă adărați
Monastiră analtu
Cumă nu mai fu altu,
Că va să vă daū averi,
Va să vă facū d o m n a m e....

Apoi în nota dela pag. 153 meritosulă collectoră ne spune
că : «d o m n a m e înseamnă domni, domnitori străini, boe-
rii turcesci».

Cu acéstă ocașiune, revădendū mica, dar foarte interesanta
colecțiune de cântece poporane macedo-române, publicată de
de-multū de amiculă meū Caragiani, amū găsitū într'una din
ele următorulă versū :

C'unū căpitanū se se marită,
Și-unū mușatū gione cu elū s'amintă,
Și armatele ameale acelū s'le lia
Și pri T u r c a m e tutū se da ..

ceia ce este tradusă acolo prin :

Cu unŭ căpitanŭ să se mărite,
Și unŭ frumosŭ june cu elŭ să facă,
Și armele mele acela să le iea
Și în contra Turcilor ŭ mereŭ să dea...

(Caragiani, *Româniŭ din Macedonia*, în *Conv. liter.* 1863 p. 387).

Adecă macedo-românulŭ *Turc ame* corespunde din punctŭ în punctŭ actualuluiŭ daco-românŭ *Turc ime*.

Ore nu cumŭ-va acestŭ sufixŭ colectivăluŭ *-ame* se va mai fi conservândŭ la Macedo-românŭ pe ici pe colea numai în poesia poporană, după ce se va fi perdutŭ în graiulŭ de tôte ȑilele?

Nu scimŭ.

Domname și *turcame* sunt singurele cunoscute noue cuvinte macedo-române, în cari se păstrează, dar se păstrează cu perfecȑiune, romaniculŭ *-ame*.

Și ce e nu mai puținŭ importantŭ, este că acolo elŭ nu s'a înlocuitŭ ca la noi prin *-ime*, care în morfologia macedo-română își ține rolulŭ restrînsŭ de sufixŭ adjectivalŭ abstractŭ. Așa în Kavalliotis și în Daniilŭ noi aflămŭ *lărgime* (λαρτζήμε) dela *largu*, *lungime* (λουνητζήμε) dela *lungu*, *gresime* (γρεσηήμε) dela *grasu*, *arăcime* (αρατζήμε) dela *rece*; dar nicăiri ce-va ca *oștime*, *țărănime*, *popime* etc. Nicŭ chŭiarŭ *multime* nu există la Daniilŭ și Kavalliotis, ci numai *multétă* (μουλτιάτζα), deși la Bojadŭchi (ed. 1813 p. 202) se află : « *mulcime* di oameni » . Să observămŭ în parentesŭ, că românuluiŭ *multime* îi corespunde, la capetulŭ opusŭ alŭ lumiŭ latine, spaniolulŭ *muchedumbre*, o formaȑiune fôrte curiôsă, în care sufixulŭ *-ume*, paralelŭ lui *-ime* alŭ nostru, s'a adausŭ cătră latinulŭ *multitudo*, căci *muchedumbre* represintă unŭ prototipŭ *multitudumina*.

În orŭ-ce casŭ, *domname* și *turcame* ajungŭ pentru a constata atâtŭ existenȑa primitivă a colectivăluluiŭ *-ame* la toȑi Româniŭ, fie de de'ncolo, fie de de'ncôce de Dunăre, precumŭ

și caracterul său romanic general, iar nu occidental exclusiv, după cum se credea pînă acuma.

Terminîndu, dacă vom alătura sôrtea lui *-ame* în cele două mari dialecte române, rezultatul comparațiunii este dintre cele mai instructive. În dialectul daco-român, acest sufix trece printr'o filieră perfectamente paralelă cu trecerea lui în limbile romanice occidentale. De 'ntîi, se pune în luptă cu un alt sufix înrudit: la noi *-ime*, în Occidente *-ume*. După aceea, sufixul cel antagonist își altoesce treptat sensul colectiv, astăfel că *-ume* în Occidente și *-ime* în daco-română încetăză de a mai fi nesce sufixe curat adjectivale abstracte. În fine, cînd altoirea e completă, *-ume* începe a goni pe *-ame* în Occidente, iar *-ime* reușește pe deplin a-l înlocui la noi. Acest paralelism dovedește că procesul se face pe o cale normală, limbile ce 'lă îndură, daco-română și graiurile occidentale, dezvoltându-se fie-care, secol după secol, în cuibul său propriu printr'un impuls organic, liniștit, constant. Cu totul altăfel este în dialectul macedo-român, unde sufixul *-ame*, cu excepțiunea a vr'o două specimene, dispare fără a se fi luptat cu *-ime*, care rămîne acolo pînă astăzi numai adjectival abstract. Tragă de aci o consecință acei ce pretind că noi aștia, după o lungă vagabundare, am revenit în Dacia lui Traian abia pe la finea vécului de mijloc! Dialectul macedo-român, nu al nostru, resimte în toate particularitățile sale, mai cu sémă fonetice și morfologice, urmele unei puternice sguduirî. Plecîndu dela daco-română, lingvistul își pôte explica pe macedo-română; plecîndu dela macedo-română, din contra, daco-română va fi o eternă enigmă.

A se mai vedé cele spuse mai sus în studiul «Doîna restórnă pe Rösler».

VII.

C R E S C E T Ū și U R Ḑ I C A.

ETIMOLOGIA POPORANĂ DIN EPOCA FORMAȚIUNII LIMBEI ROMÂNE.

Lexiconul Budanū (pag 146) explică vorba «*crescetū* vel *creștetū*» prin «vertex capitis, Wirbel», și o derivă celū de'ntăiū din latinulū *crista*, de unde noi avemū deja *créstă*.

D-lui Cihac (*Dict.* I. 62) plăcēdu-ī acēstă etimologiă, d-sa o mai completēză prin ipotesa unuī prototipū latinū *cristetum*.

D. Miklosich (*Beitr. z. Lautl. d. rumun. Dial. Conson.* II. p. 83) apróbă derivațiunea lui *crescetū* din *crista*, mai adăogându că ș în locū de *s* nu se pôte explica decâtū prin influința formei albanese *kreštă* «créstă»: «*st* ist nur aus dem Albanischen zu erklären» (cfr. Miklosich, *Rumun. Untersuchungen*, II, p. 21).

În fine, d. dr. Gaster (*Revista pentru istoriă*, I pag. 31) se acață la rindulū seū de aceiași etimologiă, desvoltând'o în următorulū modū: «Dela lat. *crista* avemū românește: *creaștă*; de aci însă nu se poate deriva directū *creștetū* cu ș palatalū, pentru care nu există nici o causă fonologică; pentru terminațiunea *-et* propune Cihac ca etimon latinescū *cristetum*, dar nici așa ș palatalū nu este explicatū. Numai dacă priimimū mijlocirea albanesului *kreštă* putemū ajungela rom. *creștetū*»

Pentru d. Gaster, a căruia tendință mai multū decâtū rösleriană noi amū indicat'o deja în *Columna lui Traianū* (III p. 528), acēsta arū fi încă o dovadă, totū așa de solidă ca tôte pe câte le aduce, cumcă Româniī aū venitū aci din prejmelele Epiruluī abia în véculū de mijlocū.

Din fatalitate pentru o asemenea teorie, alu nostru *crescetă* are a face nu numai cu *créstă*, dar încă și cu «a *cresce*», măcaru că nu se trage d'a-dreptulū din «a *cresce*», după cum ō credea d. Raoul de Pontbriant (*Dict.* p. 163) și reposașil Laurianu-Massimū (*Dict.* ad. voc.), acești din urmă mai punēdu-lū în paralelă cu italianulū *crescita*, de totū diferitū prin origine, prin formă și prin sensū.

Sub numele de «etimologiă poporană», nemșesce *Volksetymologie*, este cunoscutū în Linguistică unū fenomenū fōrte interesantū, pe care pe la 1850 l'a studiatū pentru prima ōră mai de aprōpe profesorulū Förstemann și care consistă în tendința poporului de a modifica forma unuī cuvintū isolatū saū rarū, fie elū străinū orī pāmintēnū, după calapodulū altorū cuvinte mai respāndite, mai clare, mai avute în derivate.

Din cele scrise pînă acumū asupra acestuī importantū fenomenū, vomū indica aci :

Förstemann, *Ueber deutsche Volksetymologie*, în Kuhn's *Zeitschr.* t. 1 (1852) p. 1—25 și t. 23 (1877) p. 375—84 ;

Schuchardt, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, t. 3 p. 344—51 ;

Andresen, *Ueber deutsche Volksetymologie*, ed. 2, Heilbronn, 1887, in-8 ;

Dossius, *Einige Beispiele der Volksetymologie im Neugriechischen*, în Bezzenberger's *Beiträge*, t. 2 (1878) p. 338—40 și t. 3 p. 87 ;

Weise, *Volksetymologische Studien*, ibid. t. 4 (1879) p. 68—94 ;

Malinowski, *Zur Volksetymologie*, în Kuhn's *Beiträge*, t. 6 (1870) p. 300—305 ;

Karłowicz, *Sloworód ludowy*, Kraków, 1878, in-8 ;

Kruszewski, *Ob analogii i narodnoj etimologii*, în Kolosow, *Russkij filologičeskij vjestnik*, t. 2 (1889) p. 109—20 ;

Appel, *K slavjanskomu narodnomu slovoizvodstvu*, ibid. t. 3 (1880) p. 86—90 și t. 4 (1880) p. 63—6 ;

Caix, *Studi di etimologia italiana e romanza*, Firenze, 1878, p. 191—6 ; etc.

Așa Italianulū din *veletta*, deminutivū dela *vela*==lat. *vigilia* «strajă», a făcutū *vedetta*, ca și cândū s'arū trage din *vedere*, de vreme ce ō sentinelă, în adevērū, trebuī să vēdă bine ; iară Spaniolulū din lat. *vagabundus* a făcutū *vagamundo*, ca și cândū arū însemna «retăcitorū prin l u m e».

Ei bine, totu de o asemenea origine ca *d* pentru *l* în *vedetta* din *veletta*, sau ca *m* pentru *b* în *vagamundo* din *vagabundo*, este și trecerea lui *s* în *ș* în românul *crestetă* în locu de *crestetă*.

Dacă vomă admite unū prototipū latinū *cristetum*, propusū de d. Cihac, deși elū nu ne mulțumesc, atunci Românul trebuia să formeze mai întâiū *crestetă*, de unde însă se simția vrëndū-nevrëndū împinsū la *crescetă* prin etimologia poporană dela *crescere*, de oră ce o *créstă* nici nu este alt-ceva decâtū o «excreșcență»: «crête, une ex croissance», după definițiunea lui Littré (*Dict.* p. 893).

Amū spusū că prototipulū *cristetum* nu ne place. În ade-vărū, dintr'unū *cristetum* s'arū fi făcutū românescē *crestetă* cu accentulū pe ultima silabă, fiindū că sufixulū latinū *-etum* era totū-d'a-una accentatū pe *-e*. E multū mai probabilū că Românii d'a-dreptulū din *créstă* aū formatū *créstătū* după analogia lui *capătū* dela *capū*, prin urmare deja într'o epocă post-latină.

În orī-ce casū, fie plecândū dela dubiosulū latinū *cristetum*, fie dela o formațiune românescă analogică *créstătū*, totū încă noi nu putemū ajunge la *crescetă* decâtū numai prin etimologia poporană dela *crescere*.

Este influința fonetică a unū cuvintū românescū asupra unū altū cuvintū românescū, înlesnită prin asemnarea materială a ambelorū și provocată prin asociațiunea lorū ideologică. Totū așa în Meso-latinulū *moriment* dintr'o înscripțiune (Tomaschek, *Zur Kunde der Hämus-halbinsel*, Wien, 1882, pag. 55) și'n alū nostru *mormîntū*, sonulū *n* din latinulū *monumentum* arū fi resistatū de a trece în *r*, dacă destinațiunea funerară a monumentelorū nu făcea să se nască o etimologiă poporană dela *morior* sau *mortuus*. În tôte acestea — nemicū albanesū!

Crescetă, ca rezultatū alū etimologiei poporane, se formulează dară în următorulū modū :

$$crescetă = créstătū (créstă + [cap]ătū) + cresce[re]$$

Dacă nu datéză chiarū din fasa cea de'ntăiū a limbei nōstre,

În orî-ce casă elă este fôrte vechi, de oră ce'lă găsimă și 'n dialectulă macedo-română sub forma *crêstedu*, la Kavalliotis *κρίσστιντου* «*κροστή*, cacumen» (ap. Thunmann p. 203), în care finalulă -*d* pentru -*t* merită o deosebită atențiune. Din latinulă *languidus* Macedo-românii au făcută *lăngetu* (Petrescu, *Mostre de dialectul macedo-român*, II p. 156), în care media (*g*) + media (*d*) s'au dissimilată în mediă (*g*) + tenue (*t*). Același fenomenă de dissimilațiune fonică ne întimpină în macedo-românulă *crêstedu*, în care tenuia (*st*) + tenuia (*t*) se înlocuescă prin tenuiă (*st*) + mediă (*d*). Forma *crêstetu*, ală nostru *crescetă*, este dară cea primitivă.

Orî-cătă de vechi ară fi la noi *crescetă*, totuși și mai venerabilă, de astă dată chîră din epoca formațiunii limbei române, este ună altă productă ală etimologiei poporane, care aruncă în același timpă o lumină asupra vieței intime a străbuniloră noștri.

Din latinulă *urtica* «urdică» s'au născută ital. *ortica*, sardulă *ortigga* și *ortija*, span. și portug. *ortiga*, provenț. *urtica* saă *ortiga*, franc. *ortie*, vallon. *ourtèie*, reto-rom. *urtia* etc.

În tôte aceste forme romanice s'a conservată sonulă *t*, și chîră întréga silabă accentată -*ti*- din prototipulă latină *urtica*.

Există numai două excepțiuni, datorite ambele etimologiei poporane : siciliano-neapolitanulă *ardica* saă *ardicula* și românulă *urdică*.

Pe neapolitanulă *ardica* și sicilianulă *ardicula* deja Schuchardt (*Vokai*. t. 1 p. 184, t. 3 p. 97, 344) le-a explicată fôrte bine ca derivândă din *urtica* prin etimologia poporană dela *ardere*. Se scie că însuși latinulă *urtica* are o filiațiune logică identică dela *uro* «ardă» (Corssen, *Ueb. Aussprache*, ed. 2 t. 1 p. 349). Cu tôte acestea, pentru ca *urtica* să se fi transformată în *ardica*, printr'o schimbare nu numai consonantică, dar încă și vocalică, noi credemă că, pe lingă etimologia poporană dela *ardere*, ba chîră pe prima liniă, a trebuită să concurgă o influință elenică, fôrte naturală în acea parte a Italiei care se numă «Magna Graecia» și unde elementulă grecă niel o dată

n'a despărut cu desăvîrșire. Unul dintre numele elene ale «urdicei» este ἀδίκη (Henr. Stephanus, ad voc.). În acest mod, pentru excepțiunea sudico-italiană din nomenclatura romanică a acestei plante vom avea formula :

ardica = lat. *urtica* + grec. ἀδίκη + lat. *ard*[ere].

Înainte de a trece la românul *urdică*, să observăm în parentese o scăpare de condeiu a d-nei Carolina Michaëlis, unica lingvistă contemporană și care ocupă acum cu dreptul cuvîntul un loc de distincțiune între romaniști. Găsindu în Schuchardt (t. 3 p. 344) pe *ardica* între «romanische (mlat. alban.) Formen», unde «alban.» se referă la cuvintele albanese *buză*, *șkietulă* etc., d-na Michaëlis a crezut că și *ardica* e albanesă, încât o vedem pe neașteptate dîcîndu : «albanesisch *ardica* für *urtica*» (Michaëlis, *Stud. z. roman. Wortschöpfung*, p. 104). Nu cumă-va d. Gaster să se ăea după această greșelă pentru a albanisa apoi pe a noastră *urdică* după cum a albanisat pe *crescetă*. Albanesce «urdică» se chiamă *hithet*, *hinsăl* sau *hinhăs*.

Excepțiunea siciliano-neapolitană își are dară rațiunea sa de a fi. Ce să facem însă cu anomalia română? În loc de corectul *urțică* sau *urțică*, care singur ară corespunde latinului *urtica*, toți Românii au pe *срѣнка* sau *срѣнка*, moldovenesce *urdzică*, macedonesce *срѣнѣка*.

Simțîndu dificultatea, Miklosich (*Peitr. z. Laull. Consonant*. I p. 69) observă că : «macedo-rom. *срѣнѣка* *urtica* (Kav. 230), «daco-rom. *urzikă*, ară trebui să fie *urtsikă* ; compară pe nea-«pol. *ardica* (Wentrup 8), sicil. *ardicula* (ibid. 17, Schuchardt I. 184).»

După Miklosich, prin urmare, forma siciliano-neapolitană ară fi putut să influențeze asupra formei române, de vreme ce ambele sunt alăturate. Dar cum și'n ce mod? Românii n'au ei *ardere*, din care au și tras pe *ardeu* «poivre rouge», dacă ară fi vrut să apropie de acolo pe latinul *urtica*? Ș'apoi, în acest cas, se schimba mai întâi de toate *u* în

a, ca în sudul Italiei. În fine, saltul geografic din Neapole la Dunăre, fără nici un intermediu în drum, ar fi el sin-gur de ajuns pentru a opri pe ilustrul slavist de a risca asemeni «comparațiuni». Dacă însă Miklosich a alăturat pe *urđică* de *ardica* numai pentru a arăta că ambele, prin diverse căi, se datoresc de o potrivă etimologiei poporane, atunci îi cerem scuse, mărginindu-ne a regreta că a dat intențiunii sale o expresiune pré-îndoiósă.

Precum latinul *urtica* s'a întâlnit în regiunea meridională a Italiei cu grecul *ἀρτίκη*, tot așa în Dacia el a dat peste un nume indigen al acestei plante cu sonul *d*. Azardul a voit ca anticitatea să ni-l transmită în nomenclatura botanică din Dioscoride : «Ρωμαῖοι οὐρτίκα, Ἀάροι δόβν». Dăcesce dară «urđică» se numă *dyn*, cuvânt despre care au scris :

J. Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, Leipzig, 1848, p. 211 ;

Leo, în Kuhn's *Zeitschr.* t. 3 (1854) p. 192 ;

Ellias, *The armenian origin of the Etruscans*, London, 1861, p. 76 ;

Diefenbach, *Origines Europeae. Die alten Völker Europas*, Frankf. a. M., 1861, p. 329—30 ;

Hehn, *Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Übergang aus Asien*, ed. 3, Berlin, 1877, p. 523 ;

Rösler, în *Zeitschr. f. österr. Gymnasien*, 1873, p. 115 ;

Pictet, *Les origines indo-européennes*, ed. 2, Paris, 1878, t. 1 p. 400 ;

Tocilescu, *Dacia înainte de Romanî*, Buc. 1880, p. 205—6, etc.

Forma dacică *dyn* ar fi provocat d'a-dreptul la Români trecerea lui *t* în *d* din latinul *urtica* numai atunci când între ambele cuvinte ar fi o mai mare asemănare. Casul aci e cu totul altu-telu decât între sud-ital. *ardica* și elenul *ἀρτίκη*, cari diferă abia prin *r*. Cată dară, fără a renunța la influința dacicului *δόν*, s'o punem pe un plan secundar și să urmărim pe alur *causam causantem* a lui *d* pentru *t* în românul *urđică*.

Mai întâi vom consulta pe naturaliști asupra unor proprietăți ale acestei plante, în privința cărora filologul trebui să meargă în școală la botanică.

Weddell, scriitorul cel mai competente în privința *urtica-*

teloră în genere, ne spune : «Au point de vue industriel, les «Urticées méritent particulièrement de fixer l'attention; en «effet, grâce à l'extrême ténacité de leurs fibres corticales, la «plupart des espèces vivaces peuvent être regardées comme «les émules du Chanvre, et plusieurs d'entre elles fournissent «déjà au commerce des produits d'une haute importance. Les «Urticées dans lesquelles la propriété en question a d'abord «été reconnue sont les espèces vivaces des climats tempérés «des deux mondes, telles que l'*Urtica dioica*, l'*U. cannabina* «et le *Laportea canadensis*; ces deux dernières ont même été «soumises, comme le Chanvre, à une culture régulière. Les «peuples du nord de l'Europe et de l'Asie en particulier, se «servent depuis longtemps des fibres de l'Ortie, souvent à «l'exclusion de toutes autres, pour en confectionner leurs fi- «lets etc.» (*De la famille des Urticées*, în Decaisne, *Annales des sciences naturelles, Botanique*, sér. 4, t. 7, 1857, p. 347-8).

N'amă avé trebuință de a lămuri, că «*Urtica dioica*», despre care vorbesce Weddell, este urdica cea propriă ăisă saă așa numita «urdică-mare», prin opozițiune cu «urdică-mică», în nomenclatura botanică «*Urtica urens*» (cfr. Brândză în *Col. Tr.* III. p. 395).

În Suedia se face pînă astăzi pânză din fibrele acestei urdici, ceea ce a provocat nu de multă și'n Franca o încercare foarte instructivă : «Ses tiges (de l'Ortie), coupées au «milieu de l'été et rouies, donnent une filasse qui n'est que «peu inférieure à celle du Chanvre ou du Lin. On les emploie «sous ce rapport en Suède, et la Société d'agriculture d'Angers «a fait différents essais qui constatent combien il serait inté- «ressant de le faire aussi en France. La toile qui en a été fa- «briquée a été trouvée de la meilleure qualité, et reconnue «prendre le blanc avec plus de facilité que toute autre. Les a- «vantages de la culture de cette plante, dit cette Société d'a- «griculture, sont bien sensibles, puisqu'elle n'exige ni culture, «ni engrais, ni terrain particulier, ni presque aucune dépense. «Il n'est point de propriétaire qui ne puisse cultiver dans,

«les lieux inutiles de sa ferme, assez d'orties pour se fournir «du linge nécessaire à son usage etc. » (*Section d'agriculture de l'Institut de France, Nouveau cours complet d'agriculture, s. a., t. XI p. 92*).

Deci urdica este o plantă din care se pôte «urdi pânză», aprôpe totu așa ca din inu saũ din cânepă. Expresiunea «a urdi» în privința pânzei ne-a remasũ noue din moștenirea romană : «telam *ordiri*», de unde fr. *ourdir*, provenț. *ordir*, it. *ordire*, sp. *urdir* etc., în texturi medio-latine : «*orditorium ad ordiendum telam*», «*orditura* = *textura*» și altele (Du Cange, *Gloss. mel. lat. ad voc.*). In scurtu, *t* din latinulũ *urtica* s'a prefăcutũ la noi în *d* prin etimologia poporană dela *urdire*, ajutatã de numele dacicu alũ «urdicei» δῶν.

Dar acestũ procesũ ideologicũ nu este o proprietate exclusivã a Românilorũ. Sã auđimũ pe Pictet : «On sait que l'Ortie «fournit une filasse qui a été utilisée dans le nord de l'Europe «et chez quelques peuplades de l'Asie septentrionale; mais «cet emploi n'a jamais pris d'extension en présence de la supériorité du chanvre et du lin. On trouve cependant, dans «les langues germaniques et celtiques, quelques indications «qui paraissent témoigner d'une haute antiquité de cet emploi de l'Ortie, bien qu'on ne puisse le faire remonter avec «sûreté jusqu'à l'époque arienne. En anc. allemand, l'Ortie «s'appelle *nazza*, *nezzila*, en ang. saxon *netele*, en scand. *nötr*, «d'oũ sans doute le lithuanien *nuotere* (anc. prus. *noatis*, lett. «*naitres*). L'analogie avec le nom du filet, en goth. *nati*, ang. «sax. et scand. *net*, anc. allem. *nezzi*, *nezzili*, est évidente, et «l'origine de ces termes doit être la même, etc.» Mai departe, vorbindũ despre vechiulũ irlandesu *snathe* «firũ, ață», Pictet observã : «A la même racine *nadh*, avec reduplication, «se rattache l'anc. irl. *nenaid* Ortie, devenu plus tard *neuntog*, «*neantog*» (*Les origines*, t. 1, ed. 2, p. 398—400).

A se vedẽ de asemenea Hehn (*Kulturpflanzen*, ed. 3 p. 522-3) și Angelo de Gubernatis (*La Mythologie des plantes*, t. 2,

1882, p. 272—3), iar dintre cei vechi pe Nemnich (*Polyglotten-Lexicon der Natur-geschichte*, Hamburg, 1793, p. 1534).

La Români între *urdică* și *urdire* legătura e și mai evidentă decât la Germani între *Nessel* «urdică» și *Netz* «rețea». Este interesant că, precum în a noastră *urdică* s'a amalgamat latinul *uro* «ardă» și *ordior* «urdesc», tot așa termenul german modern mai obicnuit *Brennessel*, adică *brennessel*, înseamnă propriamente în compoziție «ardătoare-urditore», întinundă ast-fel ambele trăsuri principale din caracteristica poporană a acestei plante. Slavii posedă chiar o dublă nomenclatură a «urdicei»: în unele dialecte dela *жир-* «ardere»; în altele *коприна* cu derivatele ei, de aceeași origine, diferind numai prin sufix, cu paleo-slavicul *коприна* «metasă» (Mikl., *Lexic. ad voc.*). Exemplul din urmă nu e tocmai sigur, de vreme ce *koprina* cu sensul de «metasă» nu se găsește nicăiri în dialectele slavice dela nord, încât ar putea să fie vre-ună cuvânt străin slavizat de către Serbi și Bulgari (cfr. Matzenauer, *Cizi slova ve slovanskych rezech*, Brn, 1870, p. 213); dar și'n acest cas, numele neslavic al unei stofi fiind modelat după numele slavice al *urdicei*, amăve iarăși o etimologie poporană prin care s'ar proba relațiunea ideologică în limbile cele mai diverse între «urdică» și «urdire». Orîcum, tradițiunea despre antica aplicare a *urdicei* la urdit trăsce pînă astăzi chiar la Slavii dela nord: la Rusali, țerancele din Rusia-albă, printr'ună usă devenită simbolică, Icau câte ună mănunchi de urdice și simulază a tórce (*Sobotka, Roslinstvo a jeho vyznam v národních písniach*, Praha, 1879, p. 323).

Așa dară *d* pentru *t* în numele român al acestei plante ne duce la etimologia poporană curată indigenă:

urlică = lat. *urtica* + lat. *ordi[ri]* = dac. *đb[γ]*

care n'are de loc a face cu *d* pentru *t* în etimologia poporană sudico-italiană:

ardica = lat. *urtica* + gr. *ἀδίκη* + lat. *ard[ere]*.

Dar pentru ca în Dacia să se fi putut nasce o asemenea etimologie poporană, urmăză ca în epoca formațiunii limbei române «urtica dioica» să se fi întrebuințat la străbunii noștri pentru urdîre, după cum totu prin Linguistică se constată întrebuințarea ei analógă într'o epocă primordială la Germani, la Celți, la Slavi, pe cându în Suedia și'n unele regiuni din Asia acéstă industrie există *de facto* pînă 'n zilele noastre...

VIII.

ȘUGUBĂȚĂ ȘI ȘUGUBINĂ.

UNĂ RESTĂ DIN INFLUINȚA JURIDICĂ A SLAVILORĂ ASUPRA
LIMBEI ROMĂNE

Maî susû, în studiul nostru despre «Zglobiû», noi amû vëdûtû deja cã d. Cihac, slavisândû cu toptanulû vorbele cele maî neslavice ale limbei române, nu scie totuși sã nemerescã originea cuvintelorû celorû adevëratû slavice.

Aci vomû da unû alû doilea specimenû dintre cele multe.

În tomulû II pag. 119 alû «Dicționarulû» seû, d. Cihac pune cuvîntulû *șugubeț*, pe care'lû traduce prin «double (fig.), à double sens, équivoque, malicieux, plaisant, drôle (plutôt en mauvais sens).» Aci «double» și «à double sens», ca și «équivoque», sunt inventate într'adinsû pentru a puté trage pe *șugubățû* din slaviculû «*sugubû*, duplex, *sugubiti*, duplicare, flectere etc.» În orî-ce casû, cea ce citézã d. Cihac din d. Odobescu : «veverițele șugubețe», nu póte sã însemneze : «les écureils doubles», nici «les écureils à double sens», nici «les écureils équivoques». *Șugubățû* este «malin» și «mauvais plaisant», ȳatã totû. Apoi o datã înarmatû cu îndemãnateculû «double», din acelea-și vorbe slavice d. Cihac, la pag. 395, derivã *șugubina*, pe care nu scimû de ce o masculiniseză sub forma de *șugub* și *șugubin*, explicând'o prin «double péché»; ȳar ca probã citézã din «Uricarulû» d-lui Teodorû Codrescu (t. 4 p. 404) : «cãnd vor afla femei saû fete cu pricini de *șugubini*», cea ce traduce : «des femmes ou des filles qui avaient commis un double péché.»

Să deschidemă mai întâi «Uricarul», pentru a examina acolo întregul pasagi, din care d. Cihac extrage abia o liniă. Ecă-lă : «Slugile vornicești, unde vor afla femeii sau fete «cu pricină de șugubină, să nu fie volnici a lua ce-va, atât «dela fată cât și dela bărbat, fără gîudecata Ispravnicului de «ținut, și pe vorbe omenești fără dovadă să nu vinuască pe «vre-o femeie sau fată, să le ocărăscă.» Unde ore va fi vedîndu aci d. Cihac «un double péché»? Ș'apoî ce'î acela «un double péché»? Și'n sfîrșit, ca ce felu de națiune ară fi Români, cându numai și numai la dînșil s'ară găsi o categorie specială de «doubles péchés»?

Dacă e ce-va dublu, este falsificarea, căci d. Cihac falsifică sensul și forma în același timp. In «pricină de șugubină», pluralul *șugubini* vine din singularul *șugubină* întocmai precum pluralul *pricină* vine din singularul *pricină*. Masculinul «șugubin» este o creațiune a d-lui Cihac, ca și masculinul «șugub», pe care d-sa îl pescuesce cu naivitate într'o erore de tipar.

Pasagiul de mai sus e extrasă dintr'unu «Aședămîntu» moldovenesc al lui Constantin Mavrocordat delă 1741. Din el se vede că *șugubină* se numia pe atunci o relațiune nelegitimă între un bărbat și o femeie sau fătă, pe cari Statul îl pedepsea printr'o amendă; iar prin urmare *șugubetă* era un felu de *Don Juan*. Cu strîngerea amendelor de acestu soi erau însărcinați nesce funcționari numiți *șugubinari*, «personne chargé de juger ces délits»,—dice d. Cihac, aducîndu trei pasage totu din «Uricarul» d-lui Codrescu.

Maî întâi, care este forma cea veche a acestor cuvinte?

Intr'unu act slavon delă Ieremia Movilă din 1603 se citește : «протож и рн старосте да не имаєте вассват въ того селъ ни «глобници а ни дешугубинари», adică : «de acela nici vol, «starosti, să nu supărați acel sat, nici globnici, nici de-«șugubinarii» (*Archiva istor.* t. 1 p. 117). Intr'unu aședămîntu foarte prețios delă Miron Barnovski din 1628, scris romănesce, citim : «îmblă dișugubinarii în totă vremea

«de făcū năpăști a femeî și a fete de ómenî bunî și a sărace
«de făcū pradă și'î bagă în fieră»; apoi totū acolo mai depar-
te: «deșugubinariî ca să n'albă a umbla pentru deșu-
«gubinele numaî într'o lună pentru anū în luna lui Septem-
«vrie» (*Arch. ist.* I p. 175—6). Este învederatū dară că pe la
începutulū secolului XVII *deșugubină* și *deșugubinarū* însemnaū
în legislațiunea română, celū puținū acea din Moldova, în-
tocmai cea ce peste o sută de anî era *șugubină* și *șugubinarū*.

Cuvîntufū a fostū însă cunoscutū și 'n Țera-Romănescă,
unde ne întimpină, sub forma lui cea corectă, deja în crisóve
dela Mircea celū Mare, bună óră: «ГЛОБА ЛИ СА ЦЕГЬ СЪТВОРИТИ
НАИ ДОУШЕГОУБИНА», adecă: «de se va întâmpla glóbbă saū
dușegubină» (Venelin, *Влахо Болгарскія грамоты*, Petersb.
1840, p. 27).

Eî bine, în limba paleo-slavică ДОУШЕГОУБИНА vrea să ȑică li-
teralmente «perdere de sufletū», ДОУШЕГОУБЬЦЬ «perdătorū de
sufletū», serbesce ДШОУБЕЦ «perditor animae» (Karadžić, *Lex.*
ad voc.), dela ДОУША «anima» și РОУБИТИ «perdere». Publicândū
în *Archiva istorică* aședămîntulū lui Mironū Barnovski despre
«deșugubine», eū amū indicatū acéstă etimologiă, atâtū de
simplă, deja la 1865; iar eruditulū episcopū Melchisedecū a
repetat'o apoi la 1869 (*Chronica Hușilorū*, p. 64). D. Cihac
însă a preferitū a se întemeia numaî pe «Uricarulū» d-lui Co-
drescu.

Cu sufixulū -stvo în locū de -ina, «dușegubina» figuréză în-
tr'urrū crisovū dela Ștefanū celū Mare din 1472: ««А НА ИМАЮТ
«НАШИ ГЛОБИНИ ОУЗЪТИ НАМ НАША ГЛОБОУ WT ДШЕГБЕСТВО И WT
«ВОЛОЧЕНИЕ ДИВКОУ», cea ce eū traduseî altă dată, luându-mē
strictū după Miklosich (*Lex.* p. 182: ДОУШЕГОУБЬСТВО homici-
dium), prin: «ca să ȑea globașii noștri pentru noi glóba
«ce ni se cuvine pentru morȑi de omū și pentru răpiri de
«fete» (*Arch. ist.* I p. 124), dar unde vėđū astăđi că *dușegub-*
stvo, chȑarū prin punerea sa lîngă «răpiri de fete», póte să nu
fie «morȑi de omū», ci mai curândū *deșugubină* din Mironū
Barnovski și Constantinū Mavrocordatū, adecă orî-ce rela-

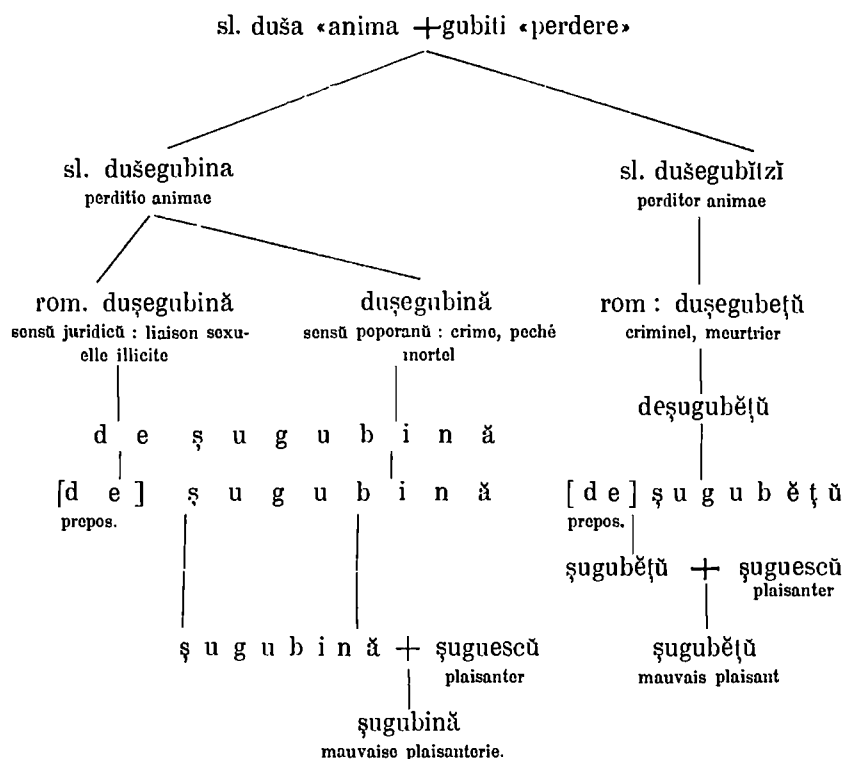
șiune nelegitimă între bărbat și femeie, considerată ca «perdere de suflet» din punctul de vedere al canónelor bisericesci.

În ce anume consista *dușegubina*, n-î-o spune și mai lămurit un act dela episcopul Mitrofan al Hușilor din 1617, pe care mult veneratul meu amic episcopul Melchisedec îl traduce din slavonesce așa : «Scriem și dăm «scire cu această a noastră scrisore pentru viele panului Dimitrie Goia, marele dvornic al țerei de jos, din tirgul Hușii, ce de d-lui s'a cumperat, érá altele pentru *deșugubina* ce au dată ómenii de bună voia lor pentru greșele lor. «O viiă la Drică, ce o a cumpărat d-lui cu dreptul sei bani dela fiul repostatului Bărboiu, ce a fost mare dvornic de țera de jos, și o viiă de asemenea la Drică, ce i-a dat o feciorul lui Pătrașco croitorul pentru o *deșugubină* ce a făcută cu o femeie, și de asemenea o viiă dela Horjea, ce a fost vornic de Huși, care viiă a fost luată de Horjea dela nesce făcători de rele, cari făcuse multe prădăciuni și au plătit capetele sale cu acea viiă, după acela Horjea a cădută cu o muieră și a făcut o bortósă, și nu s'a putut îndrepta, ci a plătit *deșugubina* sa cu acea viiă; însă acea viiă era prețuită mai multă decât *deșugubina*, ci Dimitrie Goia marele dvornic s'a sculat și a pus ómeni buni de au prețuită acea viă cu câtă au găsit ómenii buni că trece peste acea *deșugubină*, iară dvornicul i-a dat lui bani... galbeni gata; și de asemenea o viiă dela Ionașcu cîbotarul, éráș pentru vină de *deșugubină* pentru o femeie, și o viiă dela Malin pentru o mórte de copil, etc.» (*Chronica Hușilor*, p. 65-6).

Este dară mai pe sus de orî-ce îndoelă, că *deșugubina* în vechea legislațiune română avea înțelesul bine determinat de «*liaison sexuelle illicite*».

Poporul însă, neavînd nevoie de a conserva acest sens strictamente juridic al cuvîntului, care nici nu se constată pentru *dușegubă*, ci numai pentru *dușegubină*, a fost tot-o-dată condus pe nesimțite a suprimi prima silabă. Vom

Iată dară genealogia :

Deci, prin influința dreptului canonic serbo-bulgar, paleo-slavicul *dušegubina* «perdere de suflet» și *dušegubīlzi* «perdător de suflet» s'au introdus în limba română, unde însă nu s'au înrădăcinat decât după o relacere totală curată românească în sens și în formă : printr'o ciocnire fonetică cu prepozițiunea *de* și printr'o ciocnire ideologică cu vorba *șuguescǔ*, astă-fel că pe ale noastre *șuguběțǔ* și *șugubină* numai studiul texturilor din secol în secol le mai poate readuce astăzi la prototipul lor străin.

Acuma, doue observațiuni finale :

1°. Să nu credă cine-va că legăturile sexuale nelegitime vor fi ajunsă numai la noi a procura un venit fiscal, ba încă destul de important, mai cu seamă în Moldova, unde—dice cronicarul Urechia (*Letopis*. ed. I t. 1 p. 104; ed. 2 t. 1

p. 138) — cei doi vornici mari judecău «de morți de omă și de șugubină», avându sub autoritatea loră o întreagă drăiă de funcționari speciali, meniți a adulmeca aceste «perderi de sufletă». Întocmai așa documentele spaniole din evulă mediă menționează adesea globa «pro homicidio et pro fornicio» (Du Cange, *Gloss. med. lat.* ed. Carpent. t. 3 p. 371; cfr. Cibrario, *Econ. politica del medio evo*, t. 1 p. 345). Fisculă profita de păcatele bieților ștregari, după cumă profită medicii de bôlele omenirii!

2°. Ca și *zglubiă* și atâtea alte vorbe române de provenință slavică, *șugubină* și mai alesă *șugubăț*ă au aerulă de a fi fôrte vechi la noi și de a fi căpătate printr'ună contactă imediată cu Slavii, pe cândă în realitate ele datéză celă multă din secolulă XIV și se datorescă exclusivamente limbei oficiale a Bisericei. Nu suntemă siguri, dacă există măcară dece cuvinte peste totă în graiulă nostru poporană, cari să ne fi venită prin vre-ună felă de înrudire sau celă puțină de intimitate etnică între elementulă slavică și elementulă română. Slavismii la noi sunt ca arabismii la Turci sau ca latinismii la Poloni...

IX.

G H I Ó G Ă.

O PAGINĂ DIN ISTORIA ARMATUREI ROMÂNE.

O foiă din capitală a publicatŭ ȝilele trecute o scrisore dela unŭ d. I. Cristea din comuna Floresci în districtulŭ Tutova, care se începe așa :

«Arendașulŭ moșiei, Iancu Constandachi, supranumitŭ «Iancu *G h i o a g ă* după instrumentulŭ cu care ne omóră, a mai «omorîtŭ și acuma în bătaia pe unŭ locuitorŭ etc.» (*România liberă* dela 29 oct. No. 1606).

Nu scimŭ, dacă d. Constandachi merită saŭ nu porecla pe care o pŭrtă, dar' cea ce scimŭ este că porecla d-sale merită de a fi studiată.

Mai întâiŭ, ea nŭ-a adusŭ a-minte o baladă a lui Alexandri. intitulată «*G h i o a g a* lui Briarŭ» :

În mijloculŭ câmpiei întinsă, ce se perde
Sub zarea albăstriă cu-a ei comŭră verde,
Culcatŭ pe spate șede voiniculŭ bivolărŭ
Briarŭ, ce n'are 'n lume decâtŭ *ună grosă st'jarŭ*,
Ună bună și scumpŭ tovarășŭ de lupte crâncenite,
Croplitŭ în chipŭ de g h i o g ă cu fuliș oțrlite...

(*Conv. Liter.* 1876 p. 369)

În poesia nŭstră poporană, pe Toma Alimoșŭ îlă ataca :

. . . Manea celŭ spelosŭ,
Cu cojocŭ mare, mișosŭ,
Cu cojocŭ întorsŭ pe dosŭ,

Și cu *ghîógă* nestrujită,
Numai din toporă cioplită . . .

Intr'unu altu cântecă bătrânescă, veteranul Burcelu spune
lui Stefanu celu Mare :

Dómne, punu mâna pe peptu
Și mă juru să'ți spunu cu dreptu!
Pin'a n'ajunge plugarū,
Aveamū falnicū harmăsarū
Și o *ghîógă* nestrujită,
Cu piróne fîntuită,
Care cândū o învîrtiamū
Prósca prin dușmanī făceamū :
Câte optū pe locū turtiamū ! . .

D. Cihac este singurul, întru câtu scimū noi, care s'a încercatū (*Dict.* II p. 120) a găsi originea cuvîntului *ghîógă*, și o află anume în planta *ghiorghinū* «*crataegus oxyacantha*, aubépine», adecă ceta-ce, cu unū termenū botanicū mai cunoscutū, se chîamă românesce «păducelū».

Pentru a ajunge la acéstă etimologiă, d-sa începe prin a cita versulū poporanū :

Nici n'amū ghiógă din pădure,

după care versū, fiindū elū isolatū, arū puté cine-va să-și închipuésca, în adevărū, cumū-că se vorbește despre unū arbustū saū o flóre. Acelū versū însă, legatū cu celū ce-l precede și cu cele ce-l urmăză, iată cumū sună în doina de unde l'a pESCUITŪ d. Cihac :

Eū n'amū flintă, n'amū secure,
Nici amū ghiógă din pădure,
Dar' căți dinți eū amū în gură,
Is făcuți pe mușcătură.

(Alex., *Poesii pop.* ed. 2 p. 319)

E vorba dară nu de o mărăcină, ci de o armă ofensivă paralelă cu *flinta*, cu *securea*, cu «dinți făcuți pe mușcătură». Iată ce-l *ghîóga*!

Plecându dela o cilațiune într'adinsū trunchiată, d. Cihac

ajunge la definițiunea de o vedită rea credință, cumă-că *ghlōga* arū fi unū «rondin d'aubépine», adecă «cîomagū de păducelū».

O dată nemeritū aci, d-sa conchide că cuvîntulū e slavică, căci planta în cestiune se chîamă în limba paleo-slavică *glogŭ*, bohemesce *hlohovka* «băton d'aubépine», serbesce *glogovina* «bois d'aubépine», unguresce *galagonya* etc., de unde, printr'o procedură pe care d. Cihac nu nî-o lămuresce și care nu este nici măcarū discutabilă, s'aū născutū în același timpū *ghiorghinū* și *ghlōgă*, ba încă — mai dice d-luī — totū-o-dată și numirile proprie *Glogova*, *Glogovēnu*, *Glogovŭ*.

Săracă «ghlōga luī Briarū», pe care Alexandri o credea «unū grosū stejarū», era retezată din modestulū păducelū; și totū cu faimosulū păducelū vitejiī luī Stefanū celū Mare :

Câte optū pe locū turtla !

unde par'că auđi pe Virgiliū :

... sternentes agmina clava.

(Virg. *Aen.* X, 308)

Faptulū este că *ghlōgă* n'are a face nici cu *crataegus oxyacantha*, adecă cu păducelū, saū fie și cu «ghiorghinū» dacă-i place mai bine d-luī Cihac, nici cu vre-o altă speciă de mărăcină, bună numai dōră pentru așa numitele garduri viue. Chîarū la Slavī *ghlōga* nu se cîoplia din acestū arbustū, ci din stejarū : dovédă rusulū *dubina* «ghlōgă» dela *dub* «stejarū».

Din slaviculū *glogŭ* «păducelū» derivă — aci d. Cihac are dreptate—numirile proprie ca *Glogova* saū *Glogovēnu*, în carī *gl* s'a conservatū intactū ca în tōte cuvintele române de o provenință adevăratū slavică : *glasŭ*, *gléznă*, *oglinďă*, *glōbă*, *glótă*, *glodŭ*, *glumă* etc. Din acelu *glogŭ*, saū chîarū din forma serbescă *glogovina*, anevoe s'arū puté trage românulū *ghiorghinū*, care sună mai multū grecesce; dar se trage fără îndoelă unū altū cuvîntū românescū, pe care d. Cihac nici nu-lū cunósce : «*golgotina*, das Unkraut» (Clemens, *Walach. Wörterb.* Hermannstadt, 1823, p. 31), pronunțatū de poporū și *bolbo-*

tina. Câtă se atinge însă de ghiógă, apoi nemică nu pôte fi mai latină.

Singurul dicționar neetimologic, în care noi am găsit definițiunea acestui cuvânt, este «Vocabularul» lui Ion Costinescu, la pag. 484 : «ghiógă, măciucă, bisdógă, băta «scurtă și grosă, *goudin, gourdin*».

Latinesce *ghióga* se traduce prin *clava*.

Precum pe lângă *clavus* «cuțu» latina avea forme vulgare *clovus* și *clobus*, în care *o* din *a* se datoresce influinței labiale a consónei ce urmăze și de unde derivă la Italiani *chivo* și *chiodo*; totă așa, din aceiași cauză, pe lângă latinul *clava* trebuia să fi existat forme vulgare *clova* și *cloba*, de unde pare a fi imprumutat vechiul german *cholbo*, actualul *Kolbe*, englesul *club* «măciucă», pe lângă care a nu se uita celto-cimricul *cwlbbren*, adecă *cwlbb-pren* «măciucă de lemn», iarăși cu vocala labială.

Dar fie *clova* sau *cloba* în latina, fonetica română ne duce de acolo la unul și același rezultat. Din latinul *naevus* Românii au făcut *negă*, pe care d. Cihac l'a nesocotit de tot în Dicționarul său. Din latinul *favus* cu deminutivul *favulus* Românii au făcut *fağ* și *fağură*, cea-ce scie și d. Cihac (*Dict.* I p. 86). Din latinul *nebula* Românii au făcut *negură*, iar din latinul *rubus*—*rugă*, italianesce *rovo* și *rogo* (Cihac, I p. 178, 235). În același mod din latinul *clova* sau *cloba*, trecându *cl-* în *chi-* ca în *chiară*=*clarus*, *chiemă*=*clamo*, *chiaie*=*clavis* etc., s'a născut la Români *chiógă* «măciucă», de unde apoi *ghiógă* prin asimilațiune cu silaba finală, deși scăderea inițialului *c* la *g* se putea întâmpla și fără acțiune asimilativă, celă puțin d. Cihac o admite în *ghiócă* «écale, écaille, conqué, «coquille, du latin *cochlea*, *coclea* (κοχλίας) transposée en *cleoca*» (*Dict.* I p. 109).

Prin urmare, sub raportul fonetică ca și sub celă ideologică, românul *ghiógă* represintă perfectamente pe latinul *clava* «măciucă».

«Glosariul» reposaților Lauriană-Massimă (pag. 266)

a mestecă într'unu chipu de totu ciudatu pe *ghiógă* «măciucă» nu numai cu *ghiócă* «cójă de nucă saŭ de ou», dar încă și cu flórea *ghiocelă* = *glaucellum*, despre care noi amŭ vorbitu deja într'unu altu studiũ. Este interesantu însă că, afară de semnificațiunea de «măciucă, bătă etc.», autorii afirmă că *ghiógă* mai însemnéză românesce «gămăliă, căpêțină, capêtu de acũ saŭ de altũ lucru». Dacă acestũ sensũ s'arũ dovedi ca existândũ în realitate la poporũ, atunci, pe lângă *ghiógă* din latinulũ *clava* «măciucă», noi amũ mai avé o altă *ghiógă* din latinulũ *clavus* «cuũ», cari ambele se vorũ fi confundatu apoi într'o singură formă feminină, după cumũ și latinesce se confundaũ une-orĩ *clava* și *clavus*. Germanulũ *Kolbe*, de asemenea, întrunesce ambele înțelesuri de «măciucă» și de «gămăliă», iar rusesce din *bulava* «măciucă» s'a născutu deminutivulũ *bulavka* «acũ cu gămăliă».

Așa dară, de'mpreună cu *arcũ* = *arcus*, *săgétă* = *sagitta*, *fustũ* = *fustis*, *bucĩumũ* = *buccina*, *flamură* = *flammula*, *scutũ* = *scutum*, *armă* = *arma* etc., străbuniĩ noștri din Italia aũ adusũ străbunilorũ noștri din Dacia și pe *ghiógă* = *clava*, care era generalmente din stejarũ, cu noduri în vîrfũ, «*trinodis clava*» în Ovidiũ, și «cloplică numai din toporũ» saũ «nestrujită» după expresiunea poporană, adecă «nerasă», «inrasa», întocmai ca în versulũ din Silius Italicus :

Ille et pugnacis laudavit tela Salerni

Falcato enses, et quae Buxentia pubes

Aptabat dextris inrasae robora clavae...

(Sil. *Punic.* VIII, 582-5)

Astă-đĩ însă, dispărêndũ treptatũ pînă și suvenirea vechei tactice ostășesci, «*ghióga*» a începutũ și ea a se perde la noi, remânêndũ mai multũ în limba poetică. Dicționarele din Transilvania : celũ Budanũ, alũ lui Sava Barcianu, alũ lui Iser, alũ lui Clemens etc., n'o aũ de locũ. La Macedo-români, de se va mai fi conservândũ unde-va, arũ trebui să aibă forma de *cliógă* saũ *ghiógă*...

Acuma, dreptũ post-scriptum, una din minunățiile limbei

umane. Amă văduțu măi susă că Româniă aă moștenită pe *ghiógă* din latinulă *clava* «măciucă», iar Germaniă aă imprumutată același vorbă latină, de unde, între cele-l'alte, englesulă *club* «măciucă». In epoca lui Cromwell, cândă se începușe lupta între puritană și regaliști, cei de'ntăiă organizară nesce adunări menite a pregăti strivirea adversarului, căroră de acela le-aă și dată numele de *club*'uri, adecă «măciuce». De aci originea cluburiloră de astăzi. Pe cândă românulă *ghiógă*, eredele dreptă ală latinului *clava*, se face din ce în ce măi nevăduțu, englesulă *club*, fratele seă măi mică și nelegitimă, transformându-se prin civilizațiune în «une maison splendide tenue au nom d'une association de personnes riches» (Littré, p. 649), se lășesce falnică pe suprafața României. Cine ore ară crede că așa dișele «clubulă liberală» saă «clubulă conservatoră» nu sunt, din punctulă de vedere ală genealogiei lingvistice, altă ce-va decâtă «ghiógă liberală» și «ghiógă conservatore»!

X.

NU E IN TÓTE ȐILELE PASCILE.

ORIGINEA CREȘȚINISMULUȚ LA ROMÂNI.

Cândă și cumă s'a întrodusă creștinismulă la Românî? étă o întrebare, la care texturile curatū istorice nu ne respundū maî nemicū saū abia ne respundū în douî perî, dar pe care o pôte lumina pe deplinū studiulă comparativū alū graîului nostru.

Scumpulă meū amicū George Chiîu, în notele sale filologice despre «Cuvintele creștine în limba română» (*Col. l. Tr. III* p. 452 etc.) sfășiă cu multū spiritū și cu o remarcabilă agerime de cugetare aserțiunea d-lui Cihac, cumă-că străbunîl nostru aū fostū creștinaîl prin ucenicîl faîmoșilorū Cirilū și Metodiū. Eū din parte'mî mă voîu mărîni a scăpăra o singură scānteiă, cu care sperū, dacă nu a reduce în cenușă, celū puîinū a pîrli apostolatulă Slavilorū între Latiniî dela Dunăre.

D. Baronzi (*Limba română*, p. 55), d. Hînțescu (*Proverbele Romānilorū*, p. 141) și Dicționarulă Laurianū-Massimū (ad voc. *Pasca*) citéză pe «Nu e totū-d'a-una Pascî» saū «Nu e în tôte ȝilele Pasce» fără nicî o altă explicațiune.

Acéstă explicațiune însă ni se oferă dela sine în acele texturî, în carî proverbulă nostru se află pusū în descrierea unei situațiunî.

Așa la Ispirescu (*Legende* I. ed. 1882, p. 269):

«Pasă-mi-te ouēle astea erau de diamantū, care făcea de ȝece orî

«atâtă câtă îi da lui pe ele negușitorul. Elă însă era bună bucurosă
«că lua și atâtă, căci scăpa de sărăciă, elă și cu toți ai lui. Cumpără
«de astă dată haine pentru copii, căci erau goi. Mai luă nesce unelte
«și dichisuri de ale lui pentru muncă și pentru casă, că *nu credea*
«că o să fie *întôte ȝilele Pasce* să totă ȝăsescă la
«ouă d'astea scumpele...»

Apoi în capă-d'opera reposatului Filimonă (*Cioroi vechi și noui*, p. 242) conversațiunea între doi peșcheri:

«— Cocóne Dinule, facemă vre-o treșoră astăȝi?

«— Mă mai întrebă? dór n'oiu fi venită aci de florile mărului.

«— Așa creȝă și eu; dar voiamă să sciă, căci mai amă și alte trebi
«de făcută.

«— Ei bine, ȝa spunemă, ce o să'mă ceră ca să'mă cumperi moșile
«slăpânului meă?

«— Cinci la pungă, după învoela cea veche.

«— Te-aă dedulcită de la moșia Resucita, dar *nu*
«este în *tóte ȝilele Pasci*...»

În fine, Antonă Pann (*Povestea vorbeă*, ed. 1 t. 3 p. 71, ed. 2 p. 58) aduce pe: «*Nu e totă-d' a-una Pascile*» alătură cu:
«Cui nu'ȝ place să trăescă ca ȝăina la móră!»
dându-ne a înȝelege că ară plăcé oră-șicuă, dar nu în *tóte ȝilele* se întâmplă ună astă-felă de berechetă.

Să observămă mai întâi ca singularulă *Pască*, care core-spunde latinului *Pascha* = gr. Πάσχα = paleosl. Παχα etc., nu se aude mai nicăiri și mai nică o dată la poporulă română, ci numai pluralulă *Pasci*. Acestă plurală însă, tocmai prin acela că este de o întrebuițare aprópe exclusivă, a devenită la noi singulară. Chiară în proverbulă ce ne preocupă se ȝice: «e Pasci», «e Pasce», «e Pascile», iar nu: «sunt Pasci». «Nu-su în *tóte dillele Pasce*» din Dicționarulă Lauriană-Massimă (t. 2 p. 295) este o corecțiune gramaticală, de care poporulă nu vrea să scie, preferindă pe negramaticalulă: «nu e în *tóte ȝilele Pasci*». Fenomenulă póte să fie de origine romanică, judecândă după pluralulă francesă *Pâques*, întrebuițată de asemenea ca singulară: «à Pâques prochain», «quand Pâques sera venu», «on dit Pâques est haut quand il est tard» (Littré). Acéstă

coincidență româno-francesă e cu alălu mai interesantă, cu câtă nu ne întimpină la cel-l'alți Neo-latinî: sp. *pascua*, ital. *pasqua*, portug. *pascoa* etc.

D. Cihac pune pe ală nostru *Pasci* cândă între elemente latine, cândă între cele slavice, cândă între cele grecesci, și totă așa l'ară mai fi putută băga între cele ebraice. Filiațiunea cea corectă este, că acéstă vorbă dela Evrei a trecută la Greci, dela Greci s'a introdusă în latina, din latina a venită la Românî. Cătă pentru Slavî, cari îlă datoréză Bizantiniloră, cuvîntulă *Pascha*, afară numai dóră de Ruși, este chîlară astăđi prépuțină respândită în gura poporului, fiindă înlocuită prin termenî indigenî ca *wielkanoc* «mare-nópte» la Polonî, *hody* «serbătorî» la Bohemî, *vaskrs* «înviuare» la Serbî, *velikdeni* «mare-đi» la Bulgarî etc. In acéstă privință dară d. Cihac póte fi fórteliniștită.

D. profesoră G. D. Teodorescu, în «Încercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului română» (Buc. 1874, p. 10 etc.), cândă urmăresce în ală nostru *Crăciună* pe latinulă *Saturnalia*, are dreptate mai multă numai sub raportulă cronologică. Crăciunulă se serbéză pe la finea lui decembre, și totă pe la finea lui decembre se serbaă Saturnaliele. Așa este. Inșă cele doue trăsuri caracteristice ale Saturnalieleloră la vechiî Romanî: prânđuri pline de veselă și emanciparea sclaviloră, nu aparțină Crăciunului, ci anume Pasciloră. Pascile era điuă cea de frunte a voioșiei, «dominica gaudii» după cumă o număă unî. In evulă mediă, cu sensă de «a bancheta» saă «a face chefă» se đicea «a fi în Pasci», «*esse în Pascha*==epulari» (Du Cange, *Gl. med. Lat.* ed. Carp. t. 5 p. 117). Pe de altă parte, la Pasci împěrațiî deschideaă temnițele, grațiândă pe cel osândiți, după cumă ne-o spună St. Ambrosiă, St. Gregoriă de Nissa, St. Iónă Chrisostomă și alți. «Les particuliers—đice abatele Martigny—imitaient la libéralité des souverains en rendant la liberté à leurs esclaves, et bien que la juridiction des tribunaux fût suspendue pendant les solennités pascales, elle avait néanmoins son cours

«pour tout ce qui concernait la manumission des esclaves» (*Dict. des antiqu. chrétiennes*, p. 505).

Prin voe bună și prin frățică între toți, prin fericirea generală, Saturnaliile re'nviau la Români «vécule de aur» al lui Saturn; dar o re'nviuare scurtă, care ținea abia câte-va zile, urmată apoi de fel de fel de griji de peste an. Cine se înșela a crede că tot așa va să petrecă fără încetare, poporul roman îl aducea a-minte cu ironie că : *Non semper erunt Saturnalia*, «proverbium quo significatur, non semper prosperis rebus uti licere» (Forcellini, t. 4 p. 36).

Față cu acesta, trebuie ore să mai arătăm cu degetul originea românului : «Nu e totu-d'a-una Pascile?»

Străbunul proverb latin, ni l'a conservat Seneca. Descriind întristarea și desperarea advocaților la închipuita înmormântare a împăratului Claudiu, sub care dinși trăiau atât de bine, elu dice : «Jurisconsulti e tenebris procedebant, «pallidi, graciles, vix habentes animam, tanquam qui quum «maxime reviviscerent. Ex his unus quum vidisset capita con- «ferentes et fortunas suas deplorantes causidicos, accedit, et «ait : dicebam vobis, non semper Saturnalia e- «runt» (Sen. *Apokolok*. XII).

Tradusă curat romănesce în stilul țeranului, acesta însemnă :

«Vechilii eșiau de prin vizuinele lor, sarbedi, șubređi, abia «avendū sufletu, ca și cându acum s'arū fi sculatū din grópă. «Unul din ei, vedendū pe cărcotași cu capetele plecate și «văitându-și norócele, se apropiă și le dice : ore nu vė spu- «neamū eū că n'o să fie totu-d'a-una Pascile?»

Proverbulu celū saturnalicū alū vechilorū Români, din punctū în punctū cu aceia-și schimbare a serbării pagane în festivitatea pascală, s'a păstratū intactū nu numaī la Români, dar încă departe, lórtē departe de noi, tocmai pe cea mare insulă dintre Italia și Spania. În limba sardă se dice pînă astăđi : *O g n i d i e n o n e s t P a s c h a*, cea ce vrea să dică—adaugă Spano—«non continuamente si hanno gli

stessi favori e fortuna» (*Proverbios sardos*, Kalaris, 1852, p. 65).

În «Principie de Linguistică», noi am urmărit modul, în care un grai se poate naște din fusiunea altor două graiuri. Ei bine, două religii se amestecă într-o singură religie pe aceiași cale pe care două limbi se transformă într-o singură limbă : cele două religii, ca și cele două limbi, trebuie să trăească mult timp pe același teritoriu. În Dacia dară, ca și pe aiuri în lumea latină, Romanii pagani și Romanii creștini cată să fi viețuit un lung șir de ani în aceleași orașe și sate, uneori în aceeași familie. Romanul, când suspina după bucurii trecute, era deprins din moși și strămoși a dice : «non semper Saturnalia erunt». Dar o dată creștinat, nu-l mai era permis a invoca pe Saturn, și totuși nu putea să uite proverbul, cu care crescuse din lăgănu. Atunci dintre toate serbătorile creștine el căuta să-și aleagă pe acela care, prin voioase prânzuri și prin scuturarea lanțurilor robiei, să se apropie mai mult de trăsăturile cele caracteristice ale Saturnaliilor. Era Pascale. Iată cheia enigmei. De aci, precedura fiind identică, același fenomen în limba noastră și în limba sardă. Românii însă par a fi și mai credincioși amănuntelor tradițiunii latine, dacă am admite că pluralul *Pasci* în loc de singularul «Pască» se va fi furișat după norma pluralului *Saturnalia*.

Va dice oare d. Cihac, că Bulgarii au introdus creștinismul și în Corsica? Dacă nu d. Cihac, o va susține, poate, d. Gaster, de oră ce d-sa—vom aduce în parentes o coincidență corso-română—nu se sfiesce a crede (*Revista pentru istorie*, I p. 22), între multe altele, cumcă românul *bocet* «nu este altă ceva decât slavul *богъ*, care înseamnă lamentare întocmai ca și cuvântul român, întrebuințat pe cât știu numai sub formă de *bocet*, *boacet*, pl. *boacete*, și ca verb : a *boci*, «dar nici o dată simplul *boace*». Dec ! Mai întâi, d-sa uită că există și simplul *boace*, anume macedo-românul *μποάτς* «vox» (Mikl. *Rumun. Unters.* II p. 26). Ală doilea, d-sa uită că

slavonesce nu se află *кочити*, dar *кочати*, care nu înseamnă «a lamenta», ci numai «a mugi»; iar serbulă *кочити* «a face gură», «a se certa», este ună împrumută dela Românî. Ală treilea, în fine, d-sa uită că *bocetulă* nostru, cu ună altă sufixă, dar totă din latinulă *vocem*, se găsește sub forma de *vocero* și'n Corsica, unde așa se chiamă «cântecă de jale la o înmormintare». Orî-ce ară dîce d. Gaster, Românî *bocescă* atătă de lălinesce, încătă îl audă tocmai Corsicanî, alături cu acei Sardî cari aă conservată împreună cu noi pe «Ogni die non est Pascha» = «In tôte dîlele nu e Pascile» = «Non semper erunt Saturnalia».

Să ne'nșelegemă dară bine. Slavîl aă fostă cei de'ntălu a propaga la noi ortodoxia. Da. Grațiă acesteî propagande, limba slavică așa dîsă bisericescă ni s'a impusă de pe la finea evului mediă ca limbă oficială, a cării urme se recunoscă și se voră recunósce totă-d'a-una în graiulă română, jucândă la Latinîl din Dacia același rolă ca urmele limbei oficiale latine la Bohemî saă la Polonî. Nu Slavîl însă, nu și nu, aă activată prima nóstră cunoscînță cu creștinismulă. Sublimă doctrină a Evangeliului aă străbătută la Dunăre o-dată cu legiunile Romei, sub a căroră aquilă se luptău brață la brață Romanî paganî și Romanî creștinî, uniî cu *Joie*, cu *Mercuriă*, cu *Venere*, cu *Saturnaliele* etc., cei-l'alî cu *Cristă*, cu *ângerî*, cu *sânți*, cu *Sâmbăta*, cu *Duminica*, cu *Pascile* și așa mai încolo, pînă ce, după o seculară acțiune și reacțiune, ambele credințe s'aă amalgamată într'ună singură totă, în care însă pentru ochîl istoricului chiară astădî mai trăescă ambele....

1. *Vięta și scrierile lui Luca Stroici*; București, 1861, în 16. *Epuisé.*
2. *Filosofia portretului lui Tepeșu*; București, 1864, în 16. *Epuisé.*
3. *Analize literare externe*; Wolf, Raicevič, L'utropius, Palauzow etc. București, 1864, în 16 *Epuisé.*
4. *Micuța*, o nvelă satirică; București, 1864, în 16. *Epuisé.*
5. *Ión Vodă celă cumplică*; cu un portret și 10 gravure; București, 1865, în-8. pagine 246. *Epuisé.*
6. *Schylock, Gohseck și Moise*; studiu literar; București, 1866, în-8.
7. *Talmud*; studiu filosofic; București, 1866, în 8.
8. *Industria națională față cu principiul concurenței*; studiu politico-economic; București, 1866, în-8.
9. *Răsan-Vodă*; dramă istorică în 5 acte în versuri; București, 1868, în 8.
10. *Istoria toleranței religioase în România: protestanți, catolici, mahometani, lipoveni și jidani*, edițiunea 2, București, 1865, în 8. — Prețulu 2 franci; pe hărtia velină — 3 franci.
11. *Satirulă*, diară umoristică; București, 1866, în-fol. *Epuisé.*
12. *Archiva istorică a României*; București, 1865—1867, în 4, 4 tomuri mari; prețulu 40 franci.
13. *Poesă*; București, 1873, în 8.
14. *Istoria critică a Românilor*; tomul 1-ă, a 2-a edițiune. Tomul II sub presă. În-4 mare în-2 colone fără linie. Prețulu tomulu I—24 franci.
15. *Principie de filologia comparativă*. Cursă ținut la Facultatea de Litere din București. Au eșit numai patru lecțiuni, pag. 108. — 4 franci. Pe hărtia velină 6 franci.
16. *Fragmente pentru istoria limbei române. Elemente Dacice. I. Ghiu*.—București, 1876, în-8, pe hărtia velină, tipărită în 100 exemplare, 3 franci.
17. *Fragmente pentru istoria limbei române. Elemente Dacice II. Ghiob*. — București, 1876, în-8, pe hărtia velină, tipărită în 100 exemplare. — 3 franci.
18. *Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia — Cum s'au introdus slavismele în limba română?* — Notică lingvistică.—București, 1876 în-8, pe hărtia velină, tipărită în 100 exemplare — 2 franci.
19. *Dina Filma. Gotii și Gepizii în Dacia*. — Studiu istorico-lingvistic. București 1877, în-8, pe hărtia velină, tipărită în 100 exemplare. — 2 franci.
20. *Columna lui Traian*. Revista mensuală pentru istorie, lingvistică și psihologia poporănă. 7 tomuri.
21. *Trei crai dela Resăritu*; comedie în 2 acte. București, 1879, în-16 2 franci.
22. *Originile Craiovei 1230—1400*. București, 1878, în-8. 4 franci.
23. *Cuvenle den bătrâni*. Tom. I. Limba română vorbită între 1550-1600. Studiu paleografico-lingvistic; 448 pag. în 8 maj.
24. *Cuvenle den bătrâni*. Tom. II. Cărțile poporane ale Românilor în secolul XVI, Studiu de filologie comparativă. Pagine XLVI și 768 în-8 maj.
25. *Cuvenle den bătrâni*. Suplementu la tomul I. Controverse. Pagine a—u și CX în 8 maj.
26. *Cuvenle den bătrâni*. T. m. III. Istoria limbei române. Făsc. I, pag. XVI, 160.